

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

Заң институты
Әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасы

Бекітемін
Академия бастығының
оқу ісі жөніндегі орынбасары
з.ғ.д., профессор
полиция полковнигі
З.С Тоқыбаев

2016 жылғы «___» _____

**«Тіршілік қауіпсіздігі» пәні бойынша жұмыстық оқу бағдарламасы
(SYLLABUS)**

«Құқық қорғау қызметі» 5B030300 мамандығы үшін

оқыту нысаны: күндізгі
курс: 1
кредит саны: 2 (90 сағат)
семестр: 2
дәріс: 10 сағат
семинар: 14 сағат
тәжірибелік сабақтар: 6 сағат
Бақылау ретингінің саны - (МБ) 2
КООЖ: 15 сағат
КӨЖ: 45 сағат
Емтихан: 2 семестр

«Тіршілік қауіпсіздігі» пәні бойынша «Құқық қорғау қызметі»
5B030300 мамандыққа арналған оқыту бағдарламасы (SYLLABUS)

Құрастырған: Әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі Н.Ж. Қожамжаров

Кафедра мәжілісінде қарастырылды.

«   » _____ 2016 жылғы., №   хаттама.

Әскери және арнайы-тактикалық даярлық
кафедрасының бастығы
полиция полковнигі

І.Б.Нысанқұлов

ОӘК мәжілісінде бекітілді.

« 24 » мамыр 2016 жылғы., № 18 хаттама.

3.1 Негізгі ақпарат:

1. Шифр және мамандық атауы	«Құқық қорғау қызметі» 5В030300
2. Курс, семестр	1курс, 2 семестр
3. Пән циклы	«Тіршілік қауіпсіздігі»
4. Кредит саны	2 (90сағат)
5. Сабақ өткізу орны	Әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасы
6. Дәріскер (Т.А.Ә., лауазымы, ғылыми дәрежесі, басқа да байланыс ақпараты)	Әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі Н.Ж. Қожамжаров
7. Қалған сабақ түрлерін жүргізетін оқытушылар (Т.А.Ә., лауазымы, ғылыми дәрежесі, басқа да байланыс ақпараты)	Әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі Н.Ж. Қожамжаров

3.2 Пререквизиттер: Курстың бастапқы сатысында тыңдаушылар мынандай біліктілікті меңгере білулері қажет: Адамның тіршілік барысында жеке басының қауіпсіздігін қамтасыз етуі, қауіпсіздік ережелерін меңгеруі тиіс, яғни қоршаған ортаның. Жағымсыз факторларынан қорғана білуі, алғашқы дәргерлік көмек көрсету т.б. шұғыл атқарылатын шараларды білуі

3.3 Постреквизиттер: Тіршілік қауіпсіздігі сабағынан алынған білімдерін келесі сабақтарда оқып білуді қолдануы мүмкін:

«Криминалистика», «Арнайы тактика», «Жедел-ізвестіру әрекеті», «Жалпы тактика» пәндермен тығыз байланысты.

Білімдерін арттыру үшін қажетті түрде құқыққорғау қызметін оқып білу және әскери пәндердің негізгі концепцияларын қалыптастыру. Ғылыми және публицистикалық әдебиеттермен жұмыс істеуге дағдылануы қажет.

3.4 Пәнді қысқаша сипаттау:

«Тіршілік қауіпсіздігі» пәні Қазақстан Республикасы ІІО ЖОО курсанттарының жоспарлау ережесінің алдындағы қойған міндеті төтенше жағдай кезінде қорғану түрлерімен оқыту, құтқару және басқа кейінге қалдырылмайтын жұмыстарды ұйымдастыру және атқару негізінде, Қазақстан Республикасының ІІМ АҚ және Қазақстан Республикасының АҚ жұмысы және ұйымдастырылуы, жарақаттардың зақымдарының негізгі түрлерін оқыту, танстыру алдын-ала дәрігерлік көмек көрсетуді ұйымдастырудың қағидаларын үйрету. Тіршілік қауіпсіздігі курсанттардың санасын жауапкершілікпен

қарауды, және жеке қауіпсіздігін қамтамасыздандырудың негізгі тәсілдерін қалыптастыру;

3.5. Пән бойынша тапсырмаларды орындау және тапсыру кестесі:

№	Жұмыс түрлері	Мазмұны және мақсаты	Ұсынылған әдебиеттер сілтеме	Бақылау нысаны (рейтинг шкалаға сәйкес)	Балл (рейтинг шкалаға сәйкес)	Есеп беру нысаны	Тапсыру мерзімі
1	семинар	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	ағымдағы	1,33-4,0	Ауызша, жазбаша	семинар сабағында
2	КӨЖ	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	ағымдағы	1,33-4,0	Ауызша, жазбаша	15 аптаға дейін
3	КӨЖ	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	меж. бақылау	1,33-4,0	Ауызша, жазбаша тест	жоспар бойынша
4	емтихан	жоспарға сәйкес	әдебиет тізімге сәйкес	қорытынды	1,33-4,0	Тест	кесте бойынша

3.6 Курс саясаты:

Пәнді оқу барысында курсанттарға қойылатын талаптар :

- сабаққа міндетті түрде қатысу;
- КӨЖ тапсыруға, барлық семинар сабақтарға дайын болу
- тәжірибелік (семинар) сабақтар барысында белсенділік таныту;
- барлық тапсырмаларды уақытылы тапсыру (бекітілген мерзімде);
- КҒЗЖ белсенді түрде қатысу.

Жол берілмейді:

- сабақтан кешігу және кетіп қалу;
- сабақ барысында ұялы телефонды қолдану;
- бір-бірінен әдебиет көздерінен әдеби ұрлық жасау;
- сабақ барысында оқытушыға және жолдастарына бөтен сұрақтар қойып, әңгімелесіп, алаңдату;
- оқытушыға және жолдастарына дөрекілік, тұрпайылық көрсету;
- тапсырмаларды уақытында тапсырмау.

Курс мақсаты:

Бұл пәнді зерделеу мақсаты ПО қызметкерлерінің кәсіби даярлығының негізгі бөлігі болып, курсанттарға жеке қауіпсіздікті қамтамасыздандыруға, төтенше жағдайларда болжамдау және дұрыс шешім қабылдауға, апат пен қылмыс жасау нәтижесінде зақымданғандарға дәрігерге дейінгі көмек көрсетуге бағытталған.

Қазақстан Республикасы ПО ЖОО курсанттарының жоспарлау ережесінің алдындағы қойған міндеті төтенше жағдай кезінде қорғану түрлерімен оқыту, құтқару және басқа кейінге қалдырылмайтын жұмыстарды ұйымдастыру және атқару негізінде, Қазақстан Республикасының ІІМ АҚ және Қазақстан Республикасының АҚ жұмысы және ұйымдастырылуы, жарақаттардың зақымдарының негізгі түрлерін оқыту, танстыру алдын-ала дәрігерлік көмек көрсетуді ұйымдастырудың қағидаларын үйрету.

«Тіршілік қауіпсіздігі» курсанттардың санасын жауапкершілікпен қарауды, және жеке қауіпсіздігін қамтамасыздандырудың негізгі тәсілдерін қалыптастыру;

- төтенше жағдай пайда болған жерде жағдайды бағалауды;

- негізгі физиологиялық көрсеткіштерді бағалауды;
Курсанттар аталған пәнді оқу нәтижесінде білуі қажет:

білу:

- өмір сүру аясында адамның тіршілік қауіпсіздігінің теориялық негіздерін;
- тіршілік қауіпсіздігінің құқықтық және нормативтік-техникалық негіздерін;
- адамға жаракаттау, зақымдау және зиянды факторларының анатомия-физиологиялық салдарын;
- ТЖ-да шаруашылық объектілерінің қызмет атқару тұрақтылығының әдістері мен жолдарын;
- ТЖ-ды болжау әдістерін және олардың салдарын жою;
- заманауи талқандау құралдарының зақымдау факторларын;
- радиациялық және химиялық барлау құралдарын және дизометриялық бақылауды;
- ТЖ кезінде заманауи талқандау құралдарынан жеке және ұжымдық қорғану құралдары мен тәсілдері;

істей білу:

- төтенше жағдай пайда болған жерде жағдайды бағалауды;
- негізгі физиологиялық көрсеткіштерді бағалауды;
- сыртқы белгілер бойынша зақымданғанның хал-ахуалын анықтай отырып, алдын-ала дәрігерлік көмектің ең тиімді тәсілдерін таңдап оларды іске асыруды;

тәжірибелік дағды алу:

- ТЖ салдарын жою кезінде құтқару және басқа да кейінге қалдырылмайтын жұмыстарды жүргізуге қатысуға;
- радиациялық және химиялық барлау және дизометриялық бақылау құрылғыларын жұмысқа дайындау және олармен жұмыс жүргізуге;
- зақымданушының сырт келбетінен оның жағдайын анықтауға, кейінге қалдырылмайтын көмек көрсету және оны орындауға құралдардың неғұрлым тиімді тәсілдерін таңдай білуге.

тәрбиелік міндеттері:

«Өзінді-өзің құтқарсаң, қасындағы мың адамның өмірін сақтайсың»- делінген ертеде. Қазіргі уақытта адам үнемі қауіп-қатер үстінде, сондықтан теориялық алынған білім әр-түрлі қауіп-қатер кезінде төтенше жағдайларда, іс – жүзінде қолданылуы тиіс.

Түлекті дайындауда өмір қауіпсіздігі негіздерінің алатын орны.

Тіршілік қауіпсіздігінің мақсаты, мазмұны мен міндеттері. Тіршілік қауіпсіздігінің анықтамалық ұғымдары мен интегральді көрсеткіштері. Пәннің рөлі. Мемлекеттегі негізгі қауіпті объектілер. Субъектілердің қауіпсіздігі.

Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайларда халықты, қоршаған ортаны және шаруашылық объектілерді қорғаудың негізгі қағидалары. Қазақстан Республикасында төтенше жағдайдың алдын алу мен әрекет етудің мемлекеттік жүйесі. Төтенше жағдайлардың алдын алу мен

олардың салдарын жою кезінде қоғамдық қарым-қатынасты реттейтін Қазақстан Республикасының заңдары.

Қазақстан Республикасындағы төтенше жағдай комитеті және Қазақстан Республикасының Министрлер кабинетіндегі, облыстық, қалалық және аудандық әкімдіктердің жанындағы төтенше жағдайлар жөніндегі тұрақты комиссияның мүшелері.

3.7. Ұсынылған әдебиеттер тізімі

№	Автор, атауы	Жылы, басылым орны
1. Нормативтік құқықтық актілер		
1	Қазақстан Республикасының Конституциясы.	1995. 30 тамыз.
2	Азаматтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының Заңы	2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ
3	«Төтенше жағдай туралы» Қазақстан Республикасы	2003 жылғы 8 ақпандағы N 387 Заңы
4	Қазақстан Республикасы орталық атқарушы органдарының ведомстволары туралы.	20.11.2014 жылғы редакциясында Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 14 тамыздағы № 933 қаулысы.
5	Қазақстан Республикасының «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы» Заңы.	N 219 1998 жылғы 23 сәуір.
6	Қазақстан Республикасының «Авариялық-құтқару қызметі және құтқарушылардың мәртебесі туралы» Заңы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 3 ақпандағы № 245-IV Ядролық қауіпсіздік туралы конвенцияны ратификациялау туралы Заңы //ЖК	1997 жылғы 27 наурыздағы N 87.
7	Қазақстан Республикасының Ядролық авария жағдайындағы немесе радиациялық авария жағдайындағы көмек туралы конвенцияны ратификациялау туралы Заңы.	2010 жылғы 3 ақпандағы № 244-IV
8	Қазақстан Республикасының Бактериологиялық (биологиялық) және уытты қарулар жасауға, өндіруге және оның қорларын шоғырландыруға тыйым салу және оларды жою жөніндегі конвенцияны ратификациялау туралы Заңы//ЖК	2007 жылғы 7 мамырдағы N 245
9	Қазақстан Республикасының Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы Заңы//ЖК	2004 жылғы 9 шілдедегі N 590
2. Негізгі әдебиеттер		
10	Өмір-тіршілік қауіпсіздігі: Оқулық (қажетті мәтіндерді аударған және оқулықты құрастырған С.Арпабеков).-	Алматы, 2004, - 256 бет.
11	Төтенше жағдайлар және азаматтық қорғаныс жөніндегі материалдардың ақпараттық - әдістемелік жинағы. (3 (7) шығарылым	2001 ж. Алматы
12	Тайжанов С. Өмір қауіпсіздігі негіздері: Жалпы білім беретін мектептер мен кәсіби білім беру орындарына арналған оқу-әдістемелік құрал.	Алматы, 2004, - 254 бет.
13	І.Б. Нысанқұлов, С.Ж.Тоқтабеков, Н.Ж.Қожамжаров.	2012 жылғы.Қарағанды Академиясы

	Өмір қауіпсіздігінің негіздері: Оқу құралы.Қарағанды,	
3. Қосымша әдебиеттер		
14	Воробьева Е.А. Губарь А.В. Сафьянникова Е.Б. Учебник «Анатомия и физиология». –	М., 1987.
15	Неотложные состояния и экстренная медицинская помощь. Справочник под ред. Чазова. –	М.: Медицина, 1988.
16	Борисов Е.С., Буров Н.Е., Поляков В.А. Первая помощь при повреждениях и несчастных случаях. –	М.: Медицина, 1990.
17	Рожинский М.М. Катковский Г.Б. Оказание доврачебной помощи.	– М.: Медицина, 1981.
18	Инструкция по организации и ведению гражданской обороны Республики Казахстан	. Алматы, 2003г.
19	2008-2016 жылдарға арналған «Салауатты өмір салты» бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы	2007 жылғы 21 желтоқсандағы № 1260
4. Ғаламтор көзі		
20	http://kutkarushy.kz/	
21	http://kk.wikipedia.org/	
22	http://lektsii.com/	

Рет	Тақырып атауы	Сағат саны	Дәріс	Семинар	Тәжірибелік	КООЖ	КӨЖ
1.	Тіршілік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі қазіргі заманғы мемлекеттің рөлі. Тіршілік қауіпсіздігінің ұйымдастырлуымен теориялық негіздері.	6	1	1		1	3
2.	Қазақстан Республикасындағы азаматтық қорғаныстың жүйесі. Қазақстан Республикасындағы ПМ жүйесіндегі АҚ-ың ұйымдастырылуы	6	1	1		1	3
3.	Техногенді және табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар. Адамның тіршілік ету ортасындағы қауіптер.	6	1	1		1	3
4.	Қатты әсер ететін улы заттардың сипаттамасы. Қатты әсер ететін улы заттардан уланғанда шұғыл көмек көрсету.	8	1	1+1		1	4
5.	Ядролық, химиялық және бактериологиялық қарулардың сипаттамасы.	11	1+1	1+1		1	4
6.	Ұжымдық қорғаныс құралдары	6	1	1		1	3
7.	ТЖ кезінде ұйымдармен аумақтарда АҚ аясында халқты қорғауды ұйымдастыру шаралары.	8	1	-	2	1	4
8.	ТЖ кезіндегі радиациялық және химиялық жағдайды бағалау.	6		1	1	1	3

3.8. Пән бойынша сабақ жүргізудің тақырыптық жоспары

9.	Адам анатомиясы мен физиологиясының негіздері.	9	1	1	2	1	4
10.	Ашық және жабық жаралар, жарақаттар, зақымдану.	8	1	1		2	4
11.	Өткір аурулар мен қайғылы жағдай кезіндегі шұғыл көмек. Реаниматология негіздері.	6		1	1	1	3
12.	Өсімдік және жануарлар текті улармен уланған кездегі шұғыл көмек.	5		1		1	3
13.	Автономиялық өмір сүрушілік жағдайларында адамдардың өзін-өзі аман алып қалуы.	5		1		1	3
	БАРЛЫҒЫ:	90	10	14	6	15	45

3.9. Сабақ жоспары.

Дәріс сабақтары.

Тақырып1.Тіршілік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі қазіргі заманғы мемлекеттің рөлі. Тіршілік қауіпсіздігінұйымдастыру мен құқықтық негіздері.

Дәріс-1сағ

Дәріс жоспары:

1. Тіршілік қауіпсіздігі курсының мақсаты және құралы.
- 2.Төтенше жағдайдың алдын алу мен ондағы іс-әрекеттердің Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жүйесі.
3. Қазақстан Республикасындағы төтенше жағдай комитеті, оның құрылу мақсаты, құрамы және құрылымдық территориялық органдары.

Дәріс тезистері:

Тіршілік әрекеті қауіпсіздігінің жиынтық көрсеткіші адам өмірінің ұзақтығы болып табылады. Антропогенездің бастапқы кезеңдерінде (алғашқы қауымдық құрылыс адамы үшін) ол шамамен 25 жасты құрады. Адамға негізінен табиғи сипаттағы қауіптер: климаттық жағдайларға тәуелділігі, тағамында белоктың жетіспеуі және т. б. әсерін тигізді. Адамзат популяциясы тіршілік жасай бастағаннан экономиканы дамыта отырып, қауіпсіздігінің әлеуметтік-экономикалық жүйесін де жасады. Осы себепті зиянды әсерлер санының артуына қарамастан, адамның қауіпсіздік деңгейі өсті. Қазіргі кезде дамыған елдердегі адамдардың орташа өмір сүру ұзақтығы шамамен 70-77 жасты құрайды. Қазақстанда ер адамдардың өмір сүру ұзақтығы 60-65, әйелдердікі 65-70 жасты құрайды. Қайғылы жағдайлардан еңбекке қабілетті, жас адамдар қаза болуда: 2-3 жастан 41-42 жасқа дейінгі адамдардың өлімінің себепкері жарақаттану болып табылады.

Азаматтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V осы Заң азаматтық қорғау жөніндегі іс-шараларды жүргізу процесінде туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейді әрі табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар мен олардың салдарларының алдын алуға және оларды жоюға, төтенше жағдай аймағындағы халыққа шұғыл медициналық және психологиялық көмек көрсетуге, өрт қауіпсіздігі мен өнеркәсіптік қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған, сондай-ақ

Қазақстан Республикасы азаматтық қорғанысының негізгі міндеттерін, құрылуы мен жұмыс істеуінің ұйымдастырушылық қағидастарын, мемлекеттік материалдық резервті қалыптастыруды, сақтауды және пайдалануды, авариялық-құтқару қызметтері мен құралымдарының ұйымдастырылуы мен қызметін айқындайды.

Мемлекеттік негізгі қауіпсіздік объектілері — адам және оның құқықтары мен бостандықтары; қоғам және оның материалдық және рухани байлықтары; мемлекеттік және оның Конституциялық құрылымы, егемендігі мен аумақтық тұтастығы болып табылады.

Мемлекет қауіпсіздік саласындағы өз функцияларын заң шығарушы, атқарушы, сот билігі органдары арқылы жүзеге асырады.

Азаматтар, қоғамдық немесе басқа да ұйымдар мен бірлестіктер қауіпсіздік субъектілері болып табылады. Олар Қазақстан Республикасының заңдары мен нормативтік актілеріне сәйкес қауіпсіздіктерін қамтамасыз етуге қатысуда белгілі бір құқықтар мен міндеттерге ие:

- Қазақстан Республикасының 30.08.1995 ж. Конституциясы.
- «Төтенше жағдай туралы» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 ақпандағы N 387 заңы.

«Азаматтық қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V заңы.

– Табиғи және техногендік төтенше жағдайларда халықты, қоршаған орта мен шаруашылық объектілерін қорғаудың негізгі принциптері мыналар болып табылады: Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрамына енбейтін министрліктердің, мемлекеттік комитеттер мен орталық атқарушы органдардың, жергілікті атқарушы органдар мен ғылыми мекемелердің табиғи және техногенді сипаттағы төтенше жағдайлар саласындағы қызметін үйлестіреді;

– төтенше жағдайлар саласында нормативтерді, стандарттар мен ережелерді бекітеді немесе келіседі, мемлекет есеп жүргізеді, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қарауына халықты, қоршаған орта мен шаруашылық объектілерін төтенше жағдайлардан қорғау жайы туралы мемлекеттік баяндамалар әзірлеп, ұсынады;

– Қазақстан Республикасы Үкіметі шешімімен аймақтық және төтенше ғаламдық жағдайларды жоюға тікелей басшылық жасайды;

– төтенше жағдайларды жоюда меншік түріне және ведомстволық бағыныштылығына қарамастан, заңға сәйкес ұйымдардың материалдық-техникалық ресурстарын жұмылдырады;

– Қазақстан Республикасының аумағында төтенше жағдайлардың алдын алу мен жоюда халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асырады, шетелдік азаматтар мен ұйымдардың қызметін қамтамасыз етеді, гуманитарлық акцияларды ұйымдастырады.

Комитеттің стратегиялық басымдылығы мыналар болып табылады:

– мемлекет саясатына сәйкес табиғи және техногенді сипаттағы ТЖ алдын алу мен жою саласында реформалар мен құрылымдық қайта құрулар жүргізу;

– табиғи және техногенді сипаттағы ТЖ саласында жағдайлар мен құбылыстарға кешенді бақылау жасау;

комитеттің негізгі міндеттері:

– табиғи және техногенді сипаттағы ТЖ алдын алу мен жою саласындағы мемлекеттік саясаттың жүргізіліп, жүзеге асырылуына ат салысу. Елдің аумақтық қорғанысына, өрт қауіпсіздігіне, өнеркәсіпте жұмыстың қауіпсіз жүргізілуіне бақылау жасау;

– ТЖ алдын алу мен жоюда Мемлекеттің жүйесінің жұмыс жасап, одан әрі дамуын қамтамасыз ету;

– табиғи және техногенді ТЖ саласында ғылыми зерттеулер ұйымдастыру, үгіт-насихат жүргізу, халықты және мамандарды үйрету;

– азаматтық қорғаныс міндеттерін шешуге бағытталған мақсатты бағдарламаларын әзірлеп, орындалуын ұйымдастыру;

– өрттердің алдын алуды ұйымдастыру.

Комитеттің орталық аппараты департаменттер мен құрылымдық бөліністерден құралады. Департаменттердің тізімін Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітеді. Комитеттің құрамына мыналар кіреді:

– Төтенше жағдайдың алдын алу департаменті;

– Жедел көмек көрсету және азаматтық қорғаныс департаменті;

– ТЖ мемлекеттік бақылау жасау, техникалық және тау-кенге бақылау жасау департаменті;

– өртке қарсы қызмет департаменті.

Комитеттің Төрағасы басқарады, оның үш орынбасары, оның ішінде біреуі бірінші орынбасары болады.

әдебиеттер:1,13.

Тақырып 2. Қазақстан Республикасындағы азаматтық қорғаныстың жүйесі. Қазақстан Республикасындағы ПМ жүйесіндегі АҚ-ың ұйымдастырылуы.

Дәріс-1 саз

Дәріс жоспары:

1. ҚР АҚ-ың ұйымдастырудың негізгі мақсаттары мен қағидалары.
2. ҚР АҚ пен ТЖ қызметтері мен күштері.
3. ҚР ПМ жүйесіндегі АҚ-ың ұйымдастырылуы.

Дәріс тезистері:

Азаматтық қорғаудың негізгі міндеттері мен қағидалары.

Азаматтық қорғаудың негізгі міндеттері:

1) төтенше жағдайлар мен олардың салдарларының алдын алу және оларды жою;

2) төтенше жағдайлар туындаған кезде бейбіт уақытта және соғыс уақытында авариялық-құтқару жұмыстары мен кезек күттірмейтін жұмыстарды жүргізу арқылы адамдарды құтқару және эвакуациялау;

3) азаматтық қорғау күштерін құру, оларды даярлау және ұдайы әзірлікте ұстап тұру;

4) орталық және жергілікті атқарушы органдардың, ұйымдардың мамандарын даярлау және халықты оқыту;

5) қорғаныш құрылыстарының қажетті қорын, жеке қорғану құралдарының запастарын және азаматтық қорғаныстың басқа да мүлкін жинақтау және әзірлікте ұстап тұру;

6) төтенше жағдай туындау кәтері туралы болжам болған кезде күні бұрын және (немесе) төтенше жағдай туындаған кезде жедел халыққа, азаматтық қорғаудың басқару органдарына хабар беру және құлақтандыру;

7) азық-түлікті, су көздерін (шаруашылық-ауыз су мақсаттары үшін су жинау орындарын), тағамдық шикізатты, жемді, жануарлар мен өсімдіктерді радиоактивтік, химиялық, бактериологиялық (биологиялық) зарарланудан, эпизоотиядан және эпифитотиядан қорғау;

8) өнеркәсіптік қауіпсіздік пен өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

9) құлақтандыру және байланыс жүйелерін құру, дамыту және ұдайы әзірлікте ұстап тұру;

10) қазіргі заманғы зақымдаушы құралдардың қауіпті факторларының әсер етуін азайту немесе оларды жою жөніндегі іс-шараларға мониторинг жүргізу, оны әзірлеу және іске асыру;

11) мемлекеттік резервті қалыптастыруды, сақтауды және пайдалануды қамтамасыз ету болып табылады.

Азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесі.

1. Азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесі аумақтық және салалық кіші жүйелерден тұрады.

1.1 Аумақтық кіші жүйелер облыстық, қалалық және аудандық деңгейлерде өздерінің аумақтары шегінде төтенше жағдайлар мен олардың салдарларының алдын алу және оларды жою, азаматтық қорғаныс іс-шараларын орындау үшін құрылады және осы аумақтардың әкімшілік-аумақтық бөлінуіне сәйкес келетін буындарынан тұрады.

1.2. Салалық кіші жүйелерді орталық атқарушы органдар өз құзыреті шегінде азаматтық қорғау іс-шараларын орындау жөніндегі жұмысты ұйымдастыру үшін құрады.

2. Азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінің үш деңгейі бар: республикалық, аумақтық және объектілік. Объектілік деңгейді қоспағанда, әрбір деңгейге:

- азаматтық қорғаудың басқару органдары;

- басқару пункттері, жедел-кезекшілік қызметтер;

- консультациялық-кеңесші органдар – төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою жөніндегі комиссиялар;

- азаматтық қорғаудың күштері мен құралдары;
- байланыс, құлақтандыру және ақпараттық қамтамасыз ету жүйелері кіреді.

3. Азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесіне басшылықты:

- 1) республикалық деңгейде – Қазақстан Республикасының Үкіметі;
- 2) аумақтық деңгейде – тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктердің әкімдері;
- 3) объектілік деңгейде – ұйымдардың басшылары;
- 4) салалық кіші жүйелерде – орталық атқарушы органдардың басшылары жүзеге асырады.

4. Азаматтық қорғаудың басқару органдары:

- 1) республикалық деңгейде:
уәкілетті орган;
салалық кіші жүйелерде Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органдары;
- 2) аумақтық деңгейде:
жергілікті атқарушы органдар;
уәкілетті орган ведомствосының аумақтық бөлімшелері;
салалық кіші жүйелерде Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органдарының аумақтық бөлімшелері;
- 3) объектілік деңгейде – ұйым басшылары болып табылады.

5. Азаматтық қорғау жүйесінде мемлекеттік басқару азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінің барлық деңгейлерін тарту арқылы жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасының Премьер-Министріне табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайларды жою кезінде халықтың тіршілігін қамтамасыз ету үшін бекітілген нормалар негізінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің резервінен қаражат бөлу туралы ұсыныс енгізуге құқығы бар.

Азаматтық қорғанысқа басшылық және оны басқару.

1. Азаматтық қорғанысқа басшылықты Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі жүзеге асырады, ол лауазымы бойынша Қазақстан Республикасының азаматтық қорғаныс бастығы болып табылады.

2. Уәкілетті орган басшысы лауазымы бойынша Қазақстан Республикасының азаматтық қорғаныс бастығының орынбасары болып табылады және бейбіт уақытта азаматтық қорғанысқа басшылық етеді.

3. Орталық атқарушы органдарда және ұйымдарда азаматтық қорғанысқа басшылықты олардың бірінші басшылары жүзеге асырады, олар лауазымы бойынша азаматтық қорғаныстың тиісті бастықтары болып табылады.

4. Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық бірліктерінде азаматтық қорғанысқа басшылықты әкімдер жүзеге асырады, олар лауазымы бойынша тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктердің азаматтық қорғаныс бастықтары болып табылады.

5. Уәкілетті орган ведомствосының аумақтық бөлімшелерінің басшылары лауазымы бойынша әкімшілік-аумақтық бірліктердің азаматтық қорғанысының тиісті бастықтарының орынбасарлары болып табылады.

Азаматтық қорғау – өрт қауіпсіздігі мен өнеркәсіптік қауіпсіздікті қамтамасыз ету, мемлекеттік материалдық резервті қалыптастыру, сақтау және пайдалану жөніндегі іс-шараларды қамтитын, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар мен олардың салдарларының алдын алуға және оларды жоюға, азаматтық қорғанысты ұйымдастыруға және жүргізуге, төтенше жағдай аймағындағы халыққа шұғыл медициналық және психологиялық көмек көрсетуге бағытталған, бейбіт уақытта және соғыс уақытында жүргізілетін жалпымемлекеттік іс-шаралар кешені;

Азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесі – Қазақстан Республикасының халқын, объектілері мен аумағын төтенше жағдайлар мен әскери қақтығыстар кезінде немесе осы қақтығыстар салдарынан туындайтын қауіптерден қорғау жөніндегі жалпымемлекеттік іс-шаралар кешенін іске асыруға арналған, азаматтық қорғаудың басқару органдарының, күштері мен құралдарының жиынтығы;

Бірыңғай кезекшілік-диспетчерлік «112» қызметі – төтенше жағдайдың туындау алғышарттары немесе туындауы, өрт, адамдардың өміріне төнген қатер мен денсаулығына зиян келтіру қатері туралы және өз құзыреті шегінде шұғыл қызметтердің ден қою жөніндегі іс-қимылдарын кейіннен үйлестіре отырып шұғыл көмек шараларын қолдануды қажет ететін өзге де жағдайлар туралы жеке және заңды тұлғалардан келіп түсетін хабарламаларды қабылдау және өңдеу қызметі;

Қазақстан Республикасы ТЖ комитеті орталық атқарушы органының (жетекшісі) басшысы лауазымы бойынша Қазақстан Республикасы АҚ Бастығы болып табылады және республиканың АҚ тікелей басшылық жасайды. Үкімет жанындағы атқарушы орган ТЖ комитеті болып табылады.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Төтенше жағдайлар комитетінің құрылымы ол:

ТЖ алдын-алу, АҚ пен жедел қимылдау, ТЖ мемлекеттік қадағалау, ұйымдастырушылық-бақылау және кадр жұмысы жөніндегі департаменттер және өртке қарсы қызметі.

Азаматтық қорғау күштері – азаматтық қорғаныстың әскери бөлімдері, авариялық-құтқару қызметтері мен құралымдары, мемлекеттік және мемлекеттік емес өртке қарсы қызмет бөлімшелері, азаматтық қорғау құралымдары, азаматтық қорғау саласындағы уәкілетті органның авиациясы, жағдайды байқау, бақылау және болжау қызметтері;

Азаматтық қорғау қызметі – азаматтық қорғаудың арнайы іс-шараларын орындауға арналған азаматтық қорғаудың басқару органдары мен күштерінің республикалық, облыстық, қалалық, аудандық жүйелері. Азаматтық қорғау органдары – азаматтық қорғау саласындағы уәкілетті орган, оның ведомствосы, аумақтық бөлімшелері және оның ведомствосына ведомстволық бағынысты мемлекеттік мекемелер.

АҚ күштері бейбіт уақытта ТЖ алдын алу мен жоюдың Мемлекеттік жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады, ТЖ жөніндегі ережені Қазақстан Республикасы үкіметі бекітеді.

Әдебиеттер: 2,13.

**Тақырып № 3 Техногенді және табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар.
Адамның тіршілік ету ортасындағы қауіптер.**

Дәріс жоспары:

Дәріс-1 сағ

Кіріспе.

1. Бейбітшілік және соғыс кезіндегі төтенше жағдайының жалпы сарапталуы мен жалпы сипаттамасы.
2. Бейбітшілік кезіндегі төтенше жағдайлар: жер сілкінісі кезінде; су тасқыны кезінде; дауылда; сел кезінде: боранда; қар көшкіні кезінде жасалатын іс әрекеттер.

Дәріс тезистері:

1. Бейбітшілік және соғыс кезіндегі төтенше жағдайының жалпы сарапталуы мен жалпы сипаттамасы.

48-бап. Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайды жариялау

Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайды жариялауды: жаһандық немесе өңірлік ауқымдағы төтенше жағдай кезінде Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі; жергілікті ауқымдағы төтенше жағдайлар кезінде әкімшілік-аумақтық бірліктердің әкімдері жүзеге асырады.

52-бап. Төтенше жағдайларды жою үшін ішкі істер органдарының, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың күштері мен құралдарын, қоғамдық бірлестіктер мен халықты тарту, Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерін қолдану.

Төтенше жағдайларды жою үшін ішкі істер органдарының, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың күштері мен құралдарын, қоғамдық бірлестіктер мен халықты тарту, Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерін қолдану Қазақстан Республикасының заңдарына және төтенше жағдайларды жою жөніндегі іс-қимылдар (өзара іс-қимылдар) жоспарларына сәйкес жүзеге асырылады.

Мемлекеттің негізгі қауіпсіздік объектілеріне: Тұлға, қоғам және мемлекет жатады.

Интегралды көрсеткіш өмір тіршілік қауіпсіздігі ол - өмір ұзақтығы.

Апаттар көлемі мен түрі бойынша бөлінеді:

Көлемі бойынша: кіші, орташа, үлкен болады.

Көлемді анықтау кезінде белгіге екі көрсеткіш алынады: зардап шеккендер немесе ауруханаға жатқызатын адамдар саны; апат зардабына ұшыраған аумақтар

түрі бойынша: - табиғи (табиғи немесе дүлей зілзала); техногенді (жасанды, антропогендік, атап айтқанда адам факторы әсерінен) болды.

Табиғи:

1. Метеорологиялық (дауыл, циклон, құйын, әдеттегіден тыс апатар, құрғақшылық, аяз, найзағайдан болған өрттер).

2. Тектоникалық және теллурлық (жанартаудың атқылауынан болған өрт, жер сілкінісі).

3. Топологиялық (сел, сырғыма, қар көшкіні, тастың құлауы, су басу).

Космостық (метеориттердің және басқа космостық денелердің құлауы, олармен соқтығыс).

Техногенді (Жасанды):

1. Көліктік (космостық, авиациялық, автомобильдік, теңіз, өзен, темір жол).

2. Өндірістік (радиациялық, механикалық, химиялық, термиялық).

3. Спецификалық (бактериологиялық, эпидемиялық).

4. Әлеуметтік (соғыс, аштық, қоғамдық және ұлттық тәртіпсіздік, терроризм, маскүнемдік, нашакорлық, токсикомания).

Әрбір апат ошақ құруға алып келеді, бұлар үшін өзіндік бүлдіру, зақымдау ерекшелігіне тән, ал әрбір ошақ – бұл төтенше жағдай.

Төтенше жағдай – адам шығынына, адамдардың денсаулығына немесе қоршаған ортаға зиян келтіруге, елеулі материалдық нұқсанға және адамдардың тыныс-тіршілігі жағдайларының бұзылуына әкеп соғуы мүмкін немесе әкеп соққан аварияның, өрттің, қауіпті өндірістік факторлардың зиянды әсерінің, қауіпті табиғи құбылыстың, апаттың, дүлей немесе өзге де зілзаланың салдарынан қалыптасқан белгілі бір аумақтағы жағдай;

1. Төтенше жағдай аймағы – төтенше жағдай қалыптасқан аумақ; табиғи және техногенді жағдайдағы белгілі бір аумақ

Төтенше жағдайлардың басты көрсеткіші бүлдіру процесстерінің жиілігі болып табылады, бұл процесстерді қалыпқа келтіру үшін қосымша күш пен қаражатты тарту және айрықша шешім қабылдауды талап етеді.

Төтенше жағдайлар үш негізгі белгілер бойынша жіктелінеді:

1. Пайда болу саласы бойынша.

2. Ведомстволық қатыстылығы бойынша.

3. Аймақтық таралуы бойынша.

Пайда болу саласы бойынша төтенше жағдайлар:

- табиғи;

- техногенді;

- жанжалды болып бөленеді.

Табиғи төтенше жағдайларға:

- геофизикалық қауіпті құбылыстар (жер сілкінісі, вулкан);

- геологиялық қауіпті құбылыстар (көшкіндер, сел, сырғыма, тастың құлауы);

- метеорологиялық және агрометеорологиялық қауіпті құбылыстар (дауыл, құйын, құрғақшылық, аяз және т.б.);

- теңіздегі гидрологиялық қауіпті құбылыстар (теңіз деңгейінің қатты құбылуы, мұздар арыны және т.б.);

- гидрологиялық қауіпті құбылыстар (су басу, тасқындар, жер асты сулар деңгейінің көтерілуі);

- табиғи өрттер (ормандық, далалық, шымтезектік);

- адамдардың жұқпалы ауруға шалдығуы (эпидемиялар);

- ауылшаруашылық малдардың жұқпалы ауруға шалдығуы (эпизоотиялар);

- ауылшаруашылық өсімдіктердің ауруға және зиянкестерге шалдығу (эпифитотиялар) жатады.

Техногенді сипатты төтенше жағдайларға:

- өндірістік;
- транспорттық авариялар (темір жол поездар, теңіз және өзен қайықтар аппараты, әуе аппараты, автомобильді авариялар (апаттар, магистрральді өткізу құбырларындағы авариялар);
- өрттер (жарылыстар);
- ҚӘУЗ тасталуымен (тасталуы ықтимал) авариялар;
- РЗ (радиациялық заттар) тасталуымен (тасталуы ықтимал) авариялар;
- БУЗ(биологиялық улы заттар) тасталуымен (тасталуы ықтимал) авариялар;
- ғимараттардың кенеттен құлауы;
- электр – энергетикалық жүйелердегі авариялар;
- коммуналдық тіршілікті қамсыздандыру желілердегі авариялар;
- тазартқыш құрылыстардағы авариялар;
- гидродинамикалық авариялар (плотиналардың, бөгеттердің бұзылуы) жатады.

Үйлер мен ғимараттардың кенеттен қирауы техногендік сипаттағы төтенше жағдайға жатады.

Жанжалды сипатты төтенше жағдайларға:

- қарулы шабуыл;
- кейбір аймақтардағы толқулар;
- соғыс уақыттағы әскери әрекеттерде қазіргі зақымдау тәсілдерді қолдану жатады.

Әдебиеттер: 2, 3,13.

Тақырып № 4. Қатты әсер ететін улы заттардың қысқаша сипаттамасы.

Қатты әсер ететін улы заттардан уланғанда шұғыл көмек көрсету.

Дәріс-1 саз

Дәріс жоспары:

1. Қатты әсер ететін улы заттардың түсінігі, түрлері.
2. Қатты әсер ететін улы заттардың қысқаша сипаттамасы.
3. Қатты әсер ететін улы заттардан қорғану түрлері. ДКК(дәрігерге дейін көмек көрсету)

Дәріс тезистері:

1. Қатты әсер ететін улы заттардың түсінігі, түрлері.

Адамдарға жағымсыз әсер ететін келесі факторларға бөлінеді:

- Шынайы (табиғи) естественные (природные)
- Антропогендік, адамдардың өмір сүру салдарынан болтын әсерлер (жасанды)

Табиғатта кездесетін қауіпті және зиянды факторлер физикалық, химиялық, биологиялық және психофизикалық болып бөлінеді. Бұл дәрісте біз химиялық факторларды қарастырамыз.

ҚӘУЗ – деп шаруашылық мақсатында қолданылатын және адамдар мен жануарларды жаппай зақымдайтын қабілетке ие осындай химиялық заттарды күшті әсер ететін химиялық улы заттар деп атайды.

Оларға: синилді кислота, күкірт, фосген, хлор, синилді кислота, амиак, сынап, күкірітті ангидрид, көгеріткіш қышқыл, күкірт сутегі жатады.

Өз қасиеттеріне орай АКУЗ біртекті емес. Өткір уланудағы синдромына адамға әсер ету дәрежесіне қарай оларды жеті топқа болуге болады:

- 1) тұншықтырушы әсері бар заттар (хлор, фосген, фифозген);
- 2) жалпы улы әсері бар заттар (синилдік қышқыл, угар-ный газ, хлорциан);
- 3) тұншықтырушы және жалпы улы-күйдіру әрекетімен — фтора, азотная кислота, серо-водород, сернистый ангидрид, окислы азота әрекеттесіп;
- 4) нейротропты улар – (күкірт көміртек, фосфорорганикалық қосылыстар тетраэтиленсвинец)
- 5) тұншықтырушы және нейротропты әсері бар заттар (аммиак, гидразин);
- 6) метаболистік улар (этилен тотығы, дихлорэтан);
- 7) зат алмасуды бұзатын заттар (диоксин, бензофурандар).

Теріні іріңдететін әсері бар заттарға люзит және иприт жатады. .

Жүйке-сал ауруын қоздырғыш әсерлі улы заттарға: зарин, зоман, V-типті заттар жатады.

Синильдік қышқылы, токсикалық әсерінің сипаттамасына сәйкес ҚӘЕУЗ тобына жатады (жалпы улық):

ҚӘЕУЗ әдеттегі жағдайда газ түрінде, екінші біреулері буланған, улы бу шығаратын сұйық түрінде, түтін, тамшы түрінде болады.

Қасиетіне сәйкес, химиялық қару келесілерге бөлінеді:

Тұрақты емес -130°C , төмен қайнаған температурада, тұрақты - 130°C жоғары температурада қайнағанда. Тұрақты емес жергілікті жерді бірнеше секундқа улайды, ал тұрақты бірнеше сағаттан бірнеше айға дейін.

- тұрақты емес тез әсер ететін — аммиак, СО;
- тұрақты емес тез әсер етпейтін — фосген, азот кислотасы;
- тұрақты тез әсер ететін — анилин, фосфорно-органические;
- тұрақты тез әсер етпейтін — диоксин, тетраэтилсвинец.

2. Қатты әсер ететін ұлы заттардың қысқаша сипаттамасы.

Аса күшті улы заттарға мыналар жатады:

Аммиак - өткір иісті (мүсәтір спиртіндей) түссіз газ. Әдеттегі ауа қысымында – 78 градус С қатады, -34 градус С температурада сұйылады, қалыпты жағдайларда газ тәрізді аммиак тығыздығы шамамен 0,6 құрайды, яғни ол ауадан жеңіл.

Хлор - адамды қылқындыратын иісі күшті жасыл-сарғыш түсті газ, 5-7 атмосфералық қысым кезінде сұйыққа айналады. Суда жақсы ериді. Өндірістің әр түрлі салаларында пайдаланады.

Сынап булармен өткір улану әдетте кен орындарындағы апаттарға немесе қауіпсіздік техникасын бұзумен байланысты болады.

Уланудың клиникалық көрінісі 8-24 сағаттан кейін білініп, жалпы әлсіздік, бас ауруы, жұтынғанда ауырсыну, температураның көтерілуі тыныс алу мүшелерінің патаральді құбылыстары түрінде көрініс береді.

Фосген – бұл түссіз газ түрінде кездеседі, ауадан үш жарым есе ауыр. Оған шіріген шөптің иісі тән. Суда нашар ериді және тез бұзылады. Жер бетінде 30-50 минут сақталады.

Күкіртті ангидрид – АҚУЗ кеңінен тараған түрлерінің бірі, өткір иісті түссіз газ. Суда ерігіштігі жоғары, әдеттегі жағдайларда бір су көлеміне шамамен 40 көлемі ериді.

3. Қатты әсер ететін улы заттардан қорғану түрлері.

Қатты әсер ететін улы заттардан дем алу органдарының қорғауын келесілер қамтамасыз етеді:

- сүзгіш тұмылдырықтары, оқшаулау тұмылдырықтары, өндіріс тұмылдырықтары, респираторлар.

Тыныс алу мүшелерін аммиактан сүзгілеуші өнеркәсіптік және оқшаулаушы газтұмылдырықтар, газ респираторлары қорғайды. Сондай-ақ КД (қорабы сұр түсті) маркалы өнеркәсіптік газтұмылдырықтар мен РПГ-67-КД, РУ-60М-КД респираторлары пайдаланылады.

Сүзгілеуші өнеркәсіптік газтұмылдырықтарды пайдаланғанда ең жоғарғы қоспасының шоғырлануы 750 ШРК (шекте рұқсат - етілген қоспа)(15000 мг/куб.м) тең, егер бұдан жоғары болса, тек оқшаулаушы газтұмылдырықтарды пайдалану керек. Респираторлар үшін бұл доза 15 ШРК тең. Химиялық зонадағы апатты жою барысында аммиак шоғырлануы белгісіз болған жағдайда тек оқшаулаушы газтұмылдырықта жұмыс істеу керек. Аммиак теріні зақымдамас үшін резиналанған қорғаныш костюмын, резина етік пен қолғапты пайдалану керек.

Ауада аммиактың болуын және шоғырлануын УГ-2 газанализаторы арқылы анықтауға болады. Өлшем шектері: 0,03 мг/л- 250 мл көлемдегі ауаны сорғанда; 0,3 мг/л дейін – 30 мл сорғанда, ауада аммиак буларының болуын ВПХР, ПХР-МВ химиялық барлау құралдары арқылы білуге болады.

Әдебиеттер:2,3,13.

Тақырып 5. Ядролық, химиялық және бактериологиялық қарудың сипаттамасы.

Дәріс-1 сағ

Дәріс жоспары:

1. Жаппай зақымдау қаруына түсінік, жаппай зақымдау қаруының типтері.
2. Ядролық қару. Ядролық қарудың талқандау факторлары.

Дәріс тезистері:

1. Жаппай зақымдау қаруына түсінік.

Жаппай қырып жою қаруының түсінігін анықтау.

Жаппай қырып жою қаруы өзге қандай да бір қару немесе құралдардың қолдануы іспеттес. Олар құрту және өлімге әкеп соқтыратын немесе оны сыртқа шығару, тарату, ыдырату әсерінен адамдардың орасан көпшілігін физикалық зақым келтіруі мүмкін.

Олардың әсері болады:

- уытқұмарлы және улы химиялық заттар
- ағзаның ауруын туғызатын
- радиация және радиоактивтілік

Жаппай қырып-жою қаруы жарылғышқа толық жүк тасымалдауыш сияқты емес қарапайым жарылғыш заттардың көп бөлігін қамтымайды.

Бұл құрамдар шыныда да аз уақыт ішінде көптеген адамдарды қыруға мүмкіндігі болса да, олардың әрекеті бірінші кезекте жару емес.

Айта кететін жайт, жаппай қырып жою қаруының кез келген құралы жарылғыш материалдың бірінші және екінші кезектегі тарату немесе жаппай қырып жою қаруы белсенді құралдарын құрауы мүмкін.

ХИМИЯЛЫҚ, БИОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ РАДИОЛОГИЯЛЫҚ ҚАРУ ТҮРЛЕРІН АНЫҚТАУ

Химиялық, биологиялық және радиологиялық қарулар террористтердің қолданылатын қаруынан айырмашылығы, олардың құрамды бөлшегінде әскери, химиялық және биологиялық соғыс құрылғыларының сәйкес технологияларын қолдану, немесе радиоактивті материалды пайдалану нәтижесінде аталған қару мыңдаған адамдардың өлімі мен зардап шегуіне жол ашуы мүмкін.

Жаппай қырып жою қаруына жататындар:

- қолдан жасалған ядролық құралдар;
- радиологиялық заттарды ыдырату құралдары;
- химиялық заттар
- * жүйке зақымдау әсері бар заттар
- * теріге теріс әсерлі заттар
- * тұншықтыратын заттар
- * қанды зақымдайтын заттар.

Террористтердің жаппай қырып жою қаруын пайдалану мақсаты, төмендегі нәтижелерді үнемді пайдалану:

- жаппай қырылу
- төтенше жағдайларды қабылдау жүйесінің іске қосылмауы
- елді мекендердің қалыпты өмір сүруін бұзу
- объектілерді қамап және зақымдау
- естен шығару мен қобалжуды құру және қолдау
- елдім-мекен тұрғындарының террористтерден қорғайтын үкіметке деген сенімінің жоғалуы
- төтенше жағдай қызметкерлерінің әрекет қабілеттілігіне күмән тудыру.

Ядролық қару. Ядролық қарудың талқандау факторлары.

Ядролық қару деп - жарылыс кезінде ядролық реакцияның жүруінің нәтижесінде болатын ішкі ядролық қуатты пайдалануға негізделген, жарылыс

әрекетті жаппай қырып-жою қаруы. Ол барлық белгілі зақымдау құралының ішіндегі ең қуаттысы. Ядролық жарылысының қуаты тротилдық эквивалентпен өлшенеді. Тротилдық эквивалент тоннамен (т), килотоннамен (Кт) және мегатоннамен (Мт) өлшенеді.

Ядролық жарылыс ауада, жер (су) бетінде және жер (су) астында болуы мүмкін. Ядролық қаруға келесілер жатады: ядролық, термоядролық.

Ядролық талқандаудың ошағы деп - нәтижесінде адамдар, жануарлар және өсімдіктер талқандалған, ядролық жарылыстың тікелей әсері тиген аймақ.

Жарық жағы жер үстіне тимейтін ядролық жарылыс - әуе ядролық жарысы деп аталады.

Жарық жағы жер үстіне тиетін ядролық жарылыс – жер үсті ядролық жарысы деп аталады.

30 километр биіктікте іске асырылған ядролық жарылыс - биіктік ядролық жарысы.

Жарық жағы су үстіне тиетін ядролық жарылыс - су үсті ядролық жарылыс болып есептеледі.

Қуаттылығы бойынша ядролық қару – жарақтар: кіші – 15 кТ дейін; орташа -15-100 кТ дейін; ірі -100-500 кТ дейін; өте ірі – 500 кТ жоғары болып шартты түрде бөлінеді.

Ядролық жарылысының бес түрлі қирату факторлары пайда болады:

- ауа толқынының соққысы
- жарықты сәулелену /световое излучение/
- өткір радиация /проникающая радиация/
- радиоактивтік ластану /радиоактивное заражение/
- электромагниттік импульс /электромагнитное поля/

Ауа толқынының соққысы - жарылыстан жан-жаққа өте қатты шапшаңдықпен тарайтын, жоғары қысымдағы ауа соққысы.

Ұрыстық толқын ауаның бірден қысылысынан пайда болады және дыбыс жылдамдығынан жоғарғы жылдамдықпен тарайды. Соққы толқынының пайда болу көзі, жарылыстың ортасында өте жоғары қысымның пайда болуы.

Соққы толқын өзінің жойқын күшіне байланысты жолындағылардың бәрін қирата талқандап өтеді. Соққы толқынның күші эпицентрінен қашықтаған сайын бәсеңдей береді. Адамдар соққы толқыннан тек арнайы панаханаларға, шұңқырларға т.с.с. таза жерлерге жасырынып, сақтанады.

Ұрыс толқыны адамға әсер ету салдарынан жеңіл, орташа, ауыр дәрежелі зақымдары болады.

Жарықты сәулелену - ядролық қарудың жарылыс кезіндегі болатын сәулелердің қуаты.

Оның құрамында ультра-күлгін, инфрақызыл және көрінетін сәулелер болады. Жарықты сәуле бөлу жарылыстың күшіне байланысты бірнеше секундқа ғана созылады. Бұл сәулелердің ішіндегі қауіптісі инфрақызыл сәулесі.

Жарықты сәуле бөлу үлкен өрттердің пайда болуына әсер етеді, адамдар күйеді, көзді жандырып жібереді.

Өткір радиация - гамма-сәулесінің және нейтрондардың ағымы.

Ядролық жарылыстың нәтижесінде, оның айналасына жоғары көтеріліп бұлт құраған радиоактивті заттар жерге түсіп, айналаны, суды, ауаны радиоактивті заттармен ластайды.

Радиоактивті заттармен уланған аймақ, шартты түрде келесі үш зонаға бөлінеді: уланудың қатты, орташа және жеңіл әсеріне сәйкес.

Радиоактивті заттар адамдарға екі жолмен әсер етеді:

- гамма-сәуленің бета-бөлшектерімен бөлініп, адамның ашық жеріне, терісіне қонады, екіншіден, олар адамның ішіне кетеді.

Осыдан адамдар сәуле ауруына шалдығады. Егер теріге радиоактивті заттар көп қонса, адамдар радиоактивті күйік алуы мүмкін. Ішке түскен радиоактивті заттар қан арқылы адам бойына толық тарайды.

Екінші дәрежелі сәулелену ауруынан оңалу төрт - алты ай мерзімінде болады.

Үшінші дәрежелі сәулелену ауруынан оңалу бір жыл немесе он екі ай мерзімге созылады.

Радиоактивті заттардан арнайы панаханалар ғана сақтайды.

Электрлік магниттік импульс жарылыстан кейін электрлік және магниттік алаңның пайда болуына әсер етеді. Бұндай алаңның көлемі бірнеше мыңдаған шаршы километр аумақ болуы мүмкін, ол жарылыстың қуатына тікелей байланысты. Электрлік магниттік импульс үлкен антеналы өте сезімтал электрондық элементтерді күйдіріп жібереді, приборлады, конденсаторларды, вакуумды қондырғыларды және т.с.с. электрондық қондырғыларды істен шығарады. Яғни бұл фактордың әсерінен байланыс аппараттары, электрондық есеп машиналары жарамсыз болып қалады.

Радиоактивтік ластану - жарылыс болған жердегі топырақ, шаң жоғары көтеріліп желмен ыққа қарай жылжи береді де, жол бойы жерге түсіп ластайды, радиоактивті заттар жерге түседі.

Оның 3 зонасы:

1) уланудың қатты зонасы

2) орташа ластанған зонасы

3) жеңіл әсеріне сәйкес аздау ластанған зонасы лақтау (ластану)

мөлшеріне байланысты:

- жарылыс түрінен (бомбаның);
- оның күшінен (неше мегатонна);
- жарылыс болғаннан кейінгі өткен уақыттан;
- эпицентрден қашықтығынан;
- жарылыс кезіндегі ауа райынан;
- жер бетінің рельефінен (таулы, жазық дала т.с.).

Радиацияға қарсы қорғаныс. Медициналық көмек көрсету. Алдымен халықты радиациялық қауіп жөнінде құлақтандыру керек; ұжымдық және жеке қорғаныс құралдарын пайдалану туралы хабардар ету керек; радиоактивтік заттармен ластанған аймақтың тұрғындарын өздерін қалай ұстау керектігін мүмкіншілігінше түсіндіру қажет; радиацияның деңгейін анықтаудың маңызы зор; дозиметрлік бақылауды тұрақты жүргізу керек; су мен тамақты

радиоактивтік ластануға зерттеу жасау қажет. Күйдіру сатысы бірнеше дәрежеде болады:

1-ші дәрежелі - 4 кал/см; - болса,

2-ші дәрежелі - 4-7,5 кал/см;

3-ші дәрежелі - 7,5-12 кал/см /тері сыдырылады/;

4-ші дәрежелі - 12 жоғары кал/см /терінің күйігі тереңдеп, жапырақтанып, бөлшектеніп түседі/.

Жарықты сәулеленуден кез-келген жарық өткізбейтін бөгет қорғай алады: ағаштың көлеңкесі, аула үйдің тасасы. Жауын, тұман, қар оның әсерін азайтады. Жаз мезгілінде оның әсерінен өрт болуы ықтимал. Ғимараттар мен жабдықтарға жарық сәулесінің әсерінен жаппай өрт пайда болуы мүмкін.

Жаппай өрт дегеніміз – ядролық жарылыс салдарынан жеке- жеке өрт ошақтарының жиынтығы ғимараттардың 25 пайызынан жоғарғысын қамтиды және күшті желге өрт қосылып (250га) аумағын шалған өрттің ерекше түрі.

Өткір радиация - ядролық жарылыс сәтінде бөлінетін нейрондар мен гамма сәулелері. Бұлар қорғана алмай қалған адамдар, жан-жануарлар үшін өте қауіпті. Бұл радиация бары 10-15 сек ғана созылады. Бірақ сәуле ауруларын туғызу үшін осы уақыттың өзі де жеткілікті.

Алғашқы өткір радиация адамға сезілмейді, оның өткені біраз уақыттан кейін байқалады. Сәуле ауруларының ауыр-жеңіл болуы өткен радиацияның мөлшеріне байланысты, ол сәулелену дозасымен өлшенеді.

Сәулелену дозасы деп қоршаған ортада 1 гр затты не 1 куб.см. көлемді денені жоюға кететін қуат мөлшерін айтады немесе қоршаған ортадағы бір куб см көлемді жоюға кететін қуат.

Әдебиеттер:6,7, 8.

Тақырып 5. Ядролық, химиялық және бактериологиялық қарудың сипаттамасы.

Дәріс-1 сағ

Дәріс жоспары:

1. Химиялық қару. Химиялық зақымдау ошағы.
2. Бактериологиялық қару. Бактериологиялық зақымдау ошағы.

Дәріс тезистері:

1. Химиялық қару дегеніміз - жалпылай улау заттарын қолданатын әскери қару.

Химиялық улау заттарын жеткізу үшін зымырандар, бомбалар, снарядтар және т.с.с. қарулар пайдаланылады.

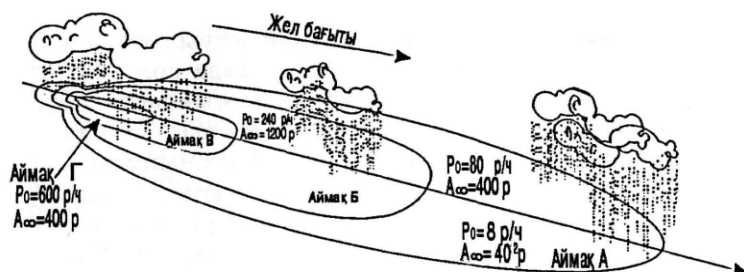
Химиялық талқандау ошағы улау заттар әсерінен нәтижесінде адамдарды, мал-жануарды, тірі организмдерді, өзен-көлдерді, су қоймаларын, сол ошақ төңіректерін, егіндерді, өсімдіктерді жояды және қатты зақымдайды.

Улау заттарының жіктелуі келесі белгілермен анықталады:

Зақымданудың клиникалық зақымдау белгілері бойынша улау заттарын 7 топқа бөледі:

1. нервтік-салдық әсері (зарин, зоман, V типті заттар);
2. тері жарасы әсері (иприт, люизит),

3. жалпы улау әсері (синильдік қышқыл, хлорциан),
4. тұншықтыру әсері (фосген, фифосген),
5. қылқындыру әсері бар (хлор),
6. психикаға әсері (B2),
7. тітіркендіру әсері (C8 - адамсит, хлорпикрин, хлорацетофен және басқа.)

5-сурет. Төңіректің радиоактивті заттектермен зақымдалуы

2. Улау заттарының сақталу қасиетіне байланысты, оларды 2 топқа бөледі:

1. сақталмайтындар (синильдік қышқыл, хлорциан, фосген, дифосген),
2. ұзақ сақталатындар (иприт, зоман, V типті заттар), бұлар ұзақ уақытқа (тіпті айлар бойы) дейін улау қасиетін жоғалтпайды.

Соңғы зақымдау нәтижесі бойынша: өлімге әкеледі (иприт, зарин, зоман, V типті заттар, синильдік қышқыл және басқалары) және адамдарды уақытша есінен айырады.

Әсер ету уақыты бойынша:

- тез әсер ететіндер (удың әсері тез арада білінеді (V),
- жай әсер ететіндер (әсері бірнеше сағат өткен соң біліне бастауы мүмкін), мысалы, азотты және күкіртті иприттер, фосген, дифосген.

Химиялық объектілерде болған апаттар аса қатерлі апаттардың қатарына жатады. Себебі ондай апаттар адамдарды, жан-жануарларды, өсімдік әлемін жаппай жоятын улы заттар шығуымен сипатталады.

Улы заттектер (сильно действующие ядовитые вещества) жаппай қыру қаруларының біріне жатады. Бұлардың негізін химиялық қосындылар құрайды. Олар адамдарды, жан-жануарларды, ауаны, жер бетін, техниканы, суды және азық-түлікті улайды.

Жаппай қыру мақсатында қолданғанда олар: тамшы, сұйық, тұман, түтін не бу күйінде болуы мүмкін.

Улы затпен зақымдаудың бірнеше ерекшеліктері бар:

- аз уақыт ішінде жаппай улауға болады;
- ауа, жер кеңістігінде үлкен аумақта улай алады;
- аэрозоль, бу түрінде қорғануы нашар үйлерге, бөлмелерге кіріп кетеді.
- әр түрлі жағдайда, әр түрлі орындарда (тұйық, желсіз жерлерде) ұзақ сақталуы мүмкін.

Улы заттармен зақымданудың жолдары:

- уланған ауамен демалғанда;
- улы тамшылардың теріге не көзге тиюі;
- уланған заттарды ұстағанда;
- уланған азық-түлікті не суды пайдаланғанда.

Улы заттардың ішіндегі көп кездесетіні әрі қатерлісі хлор мен аммиак.

Хлор жасыл-сары түсті өткір исі бар газ. Хлор ауадан екі есе ауыр, сондықтан хлор бұлты жер бауырлап ұшады.

Оның қайнау температурасы – 34,6 С. Яғни, хлор қыс кезінде де газ түрінде де қала береді. 5-7 атом қысымында тез қысылып, жасыл – сары түсті сұйыққа айналады. Суда жақсы ериді. Өндірістің түрлі салаларында кеңінен қолданылады. Ауыз сулар мен ағын суларды тазарту, зиянсыздандыруға қолданылады. Адамдардың тыныс алу жолын зақымдайды және өкпені ісіндіреді. Ал мөлшері көп болғанда 20-25 минут ішінде адам өледі.

Бірінші көмек, противогаз кигізу керек, ол аймақтан адамды тез арада таза ауаға шығарып, оттегімен демалдырған жөн. Тыныс алу жолдары зақымданғанда нашатыр спиртін іскеткен жөн. Көзін, мұрнын, аузын 2- пайзды соданың ерітіндісімен жуған дұрыс. Хлор ауаға тарағанын естігенде үйдің жоғарғы қабатына шығып кетуге тырысу керек. Хлор тараған аймақтан тез өтіп, жел соққан жаққа кетуге тырысыңыз, бірақ жүгірмеңіз. Жердің шаңын көтеруге болмайды. Хлормен уланған адамға нашатыр спиртін иіскету керек. Ыстық сүт, шай беріп, жылы жерге науқасты орналастыру керек.

Аммиак – нашатыр тәрізді иісі өткір, түссіз газ. Суда жақсы ериді. Аммиактың ауамен араласқан түрі (1:3 мөлшерде) қопарылыс жасауға қабілетті. Адамның тыныс мүшелеріне, көзіне қатты әсер етеді. Аммиактың жоғары концентрациясы адамның нерв жүйесіне қатты әсер етеді. Теріні, көзді күйдіріп не үсіріп жібереді.

Аммиактың ауаға тарағаны туралы хабар болғанда, өзіңіз тұратын үйіңіздің не жұмыс бөлмеңіздің есік-терезесін, саңылауларды ылғал матамен, мақтамен тығыздап жабу керек, газ, электр жүйелерін тез ажырату қажет.

Өндірісте арнайы противогаздарды пайдаланады, мақтадан жасалған ауыз жапқыш 100 минутқа дейін көптеген улы заттардан өміріңді сенімді сақтайды. Бірақ ол аммиактың, метилхлоридтің, венилхлоридтің улы заттарынан сақтауы екі талай. Егер болмаған жағдайда дәкені, мақтаны сулап, сол арқылы демалу керек. Киімнің түкті, мақталы жері, бөкебай, киімнің жағасы, жеңі де тыныс алу органдарын сақтайды.

Аммиактың буымен уланған адамды ол жерден тез алып шығып, оған сірке қышқылының ерітіндісін немесе судың жылы буын иіскету керек. Зақымданған жерді химиялық пакеттегі ерітіндімен сүртеді, немесе сабынды сумен жақсылап жуады.

Аптечканың (АИ-2) № 2 ұясындағы таблетканы ішу керек.

Химиялық зақымданған аймақтан шыққаннан кейін толықтай не жартылай санитарлық тазалықтан өту керек.

2. Бактериологиялық қару. Бактериологиялық зақымдау ошағы.

Биологиялық қаруға келесілер жатады: (бірнеше әдістері)

1. бактериялар мен вирустар, саңырауқұлақтар
2. эбола қоздырушы
3. сібір язвасы
4. чума
5. токсиндер
6. рицин
7. ботулин
8. стафилококковтық энтероксин В

Бактериологиялық қару - бұл адамды ауруға шалатын тірі организмдер /вирустар немесе бактериялар/ немесе биотоксиндер. Олардың кейбіреуі жануарларды да құртуға әсері бар, бірақ оның қажеттігі шамалы. Биотоксиндер-биологиялық қару ретінде қарастырылған улы химиялық заттардың ерекше түрі болып саналады, себебі олар тірі организмдерден пайда болады. Биотоксиндер химиялық қаруға ұқсас қасиеттерге ие және олардың мақсаттары да

бір-адамдарды уландыру. Биологиялық шабуылдың мысалы ретінде, азаматтардың бейбіт жер зоналарына сібір язвасы, чума эбола және т.б. ауруларды таратуды жатқызамыз.

Бұл қарудың қауіптілігі - приборлардың жоқтығынан іздеп табудың қиындығы. Ал олардың әсерін анықтау үшін, сол қару қолданылған жерден, судан, ауадан заттар алып, арнайы жабдықталған зертханада талдау жасап қана анықтауға болады. Оған көп уақыт кетеді, ал жаппай улану басталғанда әрбір минут, секунд қымбат.

Бактериологиялық қарудың әсері адамдарда, хайуанаттар мен өсімдіктерде жаппай ауру туғызуға қабілетті, аурутудырғыш микроорганизмдердің орасан зор санының ішінен адамдарды зақымдаудың бактериалық құралы ретінде ерекше талаптарға жауап беретін, атап айтқанда – жаппай ауру туғызуды қоздыруға қабілетті кейбіреулері ғана пайдаланылады.

Биологиялық талқандаудың ошағы деп – инфекциялық аурулардың қауіпін төндіріп және биологиялық құралдардың тікелей әсері тиген аумақ.

Олардың қатарына: обаны, қанды безгекті, холераны, туляремияны, шешекті қоздырушылар жатады.

Жұқпалы аурулар жаппай пайда болған кезде сырқаттарға медициналық көмек пен жұқпалы ауруларға қарсы жүргізілетін шаралардың тиімділігі диагностиканы дер кезінде және дәл қоюмен анықталады. Алайда емханаға жатқызғанға дейінгі уақытқа қауіпті жұқпалы аурулардың алғашқы диагностикасын анықтау өте қиын. Сондықтанда әрбір медицина қызметкері диагностика және ерекше қауіпті жұқпалы ауруға шалдыққандарға жедел көмек көрсету мәселелері бойынша дайын болуға тиіс.

Адамдардың қауіпсіздікте болуы үшін қажетті қоршаған ортадағы заттарды жою және залалсыздандыру үшін **дезинфекция** жасау өте маңызды.

Кеміргіштермен күресу жолы ол- **дератизация** деп аталады.

Ауыл шаруашылық малдарының жұқпалы аурулармен ауруы ол- **эпизоотиялар** деп аталады.

Індеттер мен малдың жұқпалы аурулары ол -**эпидемиологиялық** төтенше жағдайларына жатады.

Бактериалдық құралдармен зақымданған жағдайда алғашқы көмек көрсету кезінде АИ – 2 – дегі № 1 бактериядан қорғайтын құралды пайдаланған жөн.

№ 1 бактериядан қорғайтын құрал – жасыл түсті таблеткалар, ақ түсті екі пеналда сақталады, бактериалдық зақымдану қауіпі немесе ол пайда болған, жұқпалы аурулар алғашқы белгілері байқалған, кезде, сондай-ақ жұқпалы аурулар ошағындағы жұмыс кезінде шұғыл сақтандыру үшін қабылдайды. Әуелі 5 таблетка қабылдайды (бірінші пеналдың ішіндегісі) және 6 сағаттан кейін тағыда 5 таблетканы (екінші пеналдың ішіндегісі) қабылдайды.

Емханаға дейінгі кезеңге дәрігерге дейінгі және алғашқы дәрігерлік көмек көрсетіледі.

Алғашқы медициналық көмекті көрсету кезінде бірінші кезекте емделуге аса мұқтаж және емханаға жіберілуге тиіс сырқаттар анықталады.

Ауру белгілері анық көрінген және ерекше қауіпті жұқпалы ауруға шалдыққандығы күдік тудырмайтын сырқаттар инфекциялық бөлімшесі бар жақын мандағы медициналық мекемеге жылдам апарылады.

Дәрігерге дейінгі шұғыл медициналық көмек бригадасы келген бойда мынадай шараларды жүргізеді:

- қарым-қатынас жасаған адамдарды анықтау және олардың обсервациясы;
  - қолданылу аясы кең антибиотиктерді беру (доксциклин, тетрациклин);
  - **дезинфекциялық шараларды жүргізу;**
    - сырқаттардың материалдарын іріктеу және оны микробиологиялық зерттеу үшін
    - лабораторияға жеткізу;- ішінара (толық) санитарлық тазалауды ұйымдастыру.
- Әдебиеттер:6,7, 8.

Тақырып № 6. Ұжымдық қорғаныс құралдары.

Дәріс-1 саз

Дәріс жоспары:

1. Ұжымдық қорғаныс ғимараттарының жіктелінуі.
2. Баспана

Дәріс тезистері:

Ұжымдық қорғаныс ғимараттарының жіктелінуі.

Халықты қорғаудың ұжымдық құралдары – тұрғындарды апат, зілзала салдарынан, сондай-ақ кәзіргі замандағы қырып-жою құралдарының зақымданғыш факторларының қорғаудың ең негізгі тәсілдерінің бірі. Солардың бірі- адамдарды ұжымдық қорғау құралына жататын қорғаныс ғимараттарына жасыру. АҚ және ТЖ жүйесінде пайдаланылатын мұндай ғимараттарға панаханалар, радиациядан қорғау орындары (РҚО) және қарапайым жасырыну орындары жатады.

Панаханалар толқын соққысынан, жарық сәулесінен, өткір радиациядан және радиоактивті зақымданудан, ядролық жарылыстың зақымданғыш факторларынан, сондай-ақ уланғыш заттардан (УЗ), бактериалдық құралдар мен қатты әсер ететін улы заттардан (ҚУЗ) сенімді қорғауды қамтамасыз етеді.

Өндіріс күштерін қазіргі заманғы қырып-жою құралдарынан, зілзаладан, радиациялық және химиялық қауіпті объектілердегі апаттардан қорғау – маңызды мемлекеттік міндеттердің бірі. Қорғаныс ғимараттары адамдар жасырынуға тиіс жерлерге мүмкіндігінше жақын орналасуы тиіс.

Арнайы қорғану құрылымы бұл соғыс және бейбіт уақыттағы ядролық және химиялық қауіп қатерде пайдаланатын герметикалық қорғау құрылымы. Арнайы қорғану құрылымында паналайтын адамдар тері мен тыныс жолдарын қорғайтын құралдарды пайдаланбайды. Радиацияға қарсы панахана бұл адамдарды жедел сәуле мен радиоактивті заттар және биологиялық аэрозольдерден қорғайтын құрылым. Қарапайым панахана бұл жер қабатындағы саңлау, арық, траншея, арнайы қазылған үңгір (землянка). Бұларды жасауға көп уақыт кетпейді және оларда адамдар тиімді қорғана алады.

Қорғаныс құрылымдары қызметіне, орналасу уақытына, қорғану қасиетіне және сиымдылығына байланысты топталады.

Қызметіне байланысты қорғаныс құрылымы жалпы және арнайы болып бөлінеді. Жалпы қызметтегі қорғаныс құрылымы қаладағы халықты қорғау үшін, ал арнайы қызметтегі құрылымы басқару органдары қызметіндегі қызметкерлер, байланыс және хабарлау жүйелері және емдеу мекемелерінің қызметкерлерін олардың құралдарымен қоса қорғау үшін пайдаланады. Себебі бұл органдар тоқтаусыз жұмыс жасау керек. Көпшілікті қорғау құралдарына арнайы қорғану құрылымы орналасуы бойынша қосылып салынған және жеке тұрғызылған қорғану құрылымы болып бөлінеді. Қосылып салынған құрылымға ғимараттың подвалын жатқызуға болады. Бұл қорғаныс құрылымдардың ішінде кең тарағаны. Қорғану құрылымының жеке тұрғызылған түрі ғимараттан бөлек орналасады.

Тұрғызылу уақтысы бойынша алдын ала тұрғызылған және тез арада тұрғызылған болып келеді. Алдын ала тұрғызылған қорғаныс құрылымы жанбайтын құрылыс материалдарын пайдаланып салынған салынған тұрғылықты құрылым. Ал тез арада тұрғызылатын қорғаныс құрылымы қолдағы бар материалдармен төтенше жағдай туындағанда ғана тұрғызылатын құрылым.

Қорғаныс қасиеті бойынша қорғану құрылымы (убежище) бірнеше топқа бөлінеді. Атап айтқанда қорғану мүмкіншіліктеріне, оның қабырғаларының конструкциясына және оның соққылы толқынының қысымының белгілі бір шамасына шыдамдылығына байланысты болуы. Сиымдылығына байланысты олар кіші сиымды (600 адамға дейін), орта сиымды (600-2000 адамға дейін) және үлкен сиымды (2000 адамнан артық) болып бөлінеді.

Жеке қорғаныс құралдары теріні және тыныс алу органдарын радиоактивті, улы заттар және биологиялық құралдардан қорғау үшін пайдаланады. Осыған орай жеке қорғаныс құралдары қызметіне байланысты тыныс органдарын және теріні қорғау, сонымен қатар медициналық қорғау құралдарына бөлінеді.

Халықты қорғаныс құрылысында жасыру.

Халықты қорғаныс құрылысында жасыру қарсыластырдың жаппай жою қарулары және басқа да заманауи қарсыластың құралдарынан ең сенімді амалы болып табылады.

Баспана болу үшін объектілердің бәрінде барлық мүмкіндіктер ізделінуі керек. Бірнеше мың адамды бір уақытта жасыру сұрақтары мен мәселелері дұрыс және ұйымдасқан ретте шешілуі өте маңызды. Азаматтық қорғаныста баспана қызметіне жоспарлау, ұйымдастыру, қамтамасыз ету сұрақтары берілген. Олар негізгі жоспарлы құжаттарды жасап, бөлімімен қызмет атқардағы қорғаныс құрылыстарын бөлу, баспанаға келіп кету жолдарын белгілеп, барлығын жасыру тәртібі мен оны тәртіппен кім қолданатынын білуге міндетті.

2. Баспана- қорғаныс ғимаратының герметикалық типінен ондағы адамды барлық ядролық жарылыстың өрт факторларынан қорғауды қамтамасыз ететін сонымен қоса уландырғыш заттардан бактериалдарды құралдардан жоғары температурадағы зиянды түрінен қорғайды.

Қазіргі заманғы баспана күрделі техникамен байланысқан ғимарат әртүрлі инженерлік жүйесімен барлық толық жабдықтары, өлшем құралдары бар, олар белгілі бір уақытта адамдардың өмір сүру шарттарына қажеті нормативті жағдайларын қамтамасыз етуге міндетті.

Баспананы көлеміне қарай бірнеше түрге бөлуге болады.

- Кіші сыйымдылығы 150-160 адам
- Орта сыйымдылығы 600- 2000 адам
- Үлкен сыйымдылығы 2000 адамнан аса

Серпіндінің толқынынан және қираған ғимараттың сынықтарынан жасырылатын баспаналар берік шарбақтар конструкциясын жасап қорғайды (дуалдар, қорғайтын герметикалық есіктер, қақпалар) және басқа да ойықтардың клапындарына қарсы құрал. Бұл конструкциялар радиацияның әр түрлі сәулелерден және жоғары температураның әсерінен болатын қауіптен қорғайды.

Радиацияға қарсы жасырыну - бұл адамдарды иондық сәуледен, жарықтық сәуледен сонымен бірге радиациялық, бактериялық заттардың киімге және денеге тиюден қорғау.

Әлсіреудің коэффициенті әр түрлі болып табылады. Ағаш үйлердің подвалы радиацияны 7-12 рет азайтады, тас үйлер 200-300 рет. РҚЖ ретінде сонымен бірге көп этажды үйлердің жертөлелерінде пайдалануы мүмкін, бұл үшін ең жақсы таңдау тас үйлер болып табылады. Екі қабатты тас үйлердің алғашқы этаждары радиацияны 5-7 рет ал үстінгі қабаттары соңғысынан бөлек 50 рет азайтады. Ауылдық жерлерде РҚЖ ретінде жеміс сақтайтын қоймалар қолданылуы мүмкін.

Жасырыну жобасы қарапайым болуы керек. Кіру есіктері 2-ден аз болмауы, 50 адам сиятын жер болуы, төтенше жағдайда шығу есіктері болуы керек. Баспанаға кіретін есікке сәуле түспеуі үшін жұмсақ материалмен оралуы керек. РҚЖ үшін бөлек желдетілген бөлме 300 адм сиятындай болуы керек.

Қарапайым жасырыну баспаналары.

Қуыстар – бұл тереңдігі 2 метр және ұзындығы үстіңгі жағы 1- 1.2 метр ал төменгісі 0.8 метр жасырылатын баспаналарда тік бұрышты болуы керек. Әр бір тіке сызықты жер 10 метр ұзындықта болу керек. Жалпы сыйымдылығы 60 адам болуы керек

Қуысқа кіретін есікті бір немесе екі жақтан жасау керек. Қуысқа кіру есігі баспалдақты және қуысқа тік бұрышты жасалу керек.

Әдебиеттер:10,11,12.

Тақырып № 7. ТЖ кезінде ұйымдармен аумақтарда АҚ аясында халықты қорғауды ұйымдастыру шаралары.

Дәріс-1 саз

Дәріс жоспары:

1. Тұрғындарды қорғау түрлері және негізгі принциптері.
2. Ыдырату және қоныс аудару.
3. Қазақстан Республикасындағы өрт қауіпсіздігінің жүйесі мен негізгі қағидалары.

Дәріс тезистері:

1. Тұрғындарды қорғау түрлері және негізгі принциптері.

Халықты қорғаудың ұжымдық құралдары – тұрғындарды апат, зілзала салдарынан, сондай-ақ қазіргі замандағы қырып-жою құралдарының зақымданғыш факторларының қорғаудың ең негізгі тәсілдерінің бірі. Солардың бірі- адамдарды ұжымдық қорғау құралына жататын қорғаныс ғимараттарына жасыру. АҚ және ТЖ жүйесінде пайдаланылатын мұндай ғимараттарға панаханалар, радиациядан қорғау орындары (РҚО) және қарапайым жасырыну орындары жатады.

Халықты қорғаудың негізгі әдістері.

Халықты қазіргі заманғы қырып-жою құралдарынан және төтенше жағдайлар кезіндегі апаттардан қорғауды ұйымдастыру мен іске асыру, оның зардабының әсерін азайту немесе кісі өлімін азайтуға бағытталған қорғаныс шараларын іске асыру әдістерінің рөлі ерекше.

Халықты қорғаудың негізгі әдістері мыналар:

- қорғаныс ғимараттарына жасыру;
- халықты таратып қоныстандыру және көшіру;
- жеке және дәрігерлік қорғаныс құралдарын қолдану;
- дер кезінде хабарлауды ұйымдастыру;
- азық-түлікті, суды, мал мен өсімдікті радиоактивтік, улағыш, қатты әсер ететін улы заттармен және бактериалдық құралдармен зақымдаудан қорғау;
- радиациялық, химиялық, бактериологиялық барлау мен дозиметрлік және лабораториялық бақылауды ұйымдастыру;
- өрттен қорғау, санитарлық-гигиеналық, эпидемияға қарсы және сақтандыру шараларын жүргізуі;
- зақымдау аймақтарындағы ұйымдарға жұмыс пен халықтың өзін-өзі ұстау режимдерін сақтау;
- адамдарды, техниканы, киім мен аяқ-киімді, санитарлық тазалауды және аумақ пен ғимаратты залалсыздандыруды жүргізу.

2. Ыдырату және қоныс аудару (эвакуация).

Көшіру шаралары Қазақстан Республикасы төтенше жағдайлар жөніндегі орталық атқарушы органдарының және аумақтық басқару органдарының жалпы басшылығымен алдын ала жоспарланады. Бейбіт уақытта қауіпсіздік қатері мен табиғи апаттық төтенше жағдайлар болуы мүмкін аймақтар үшін көшіру шараларын жүргізу тәртібі анықталады.

3. Қазақстан Республикасындағы өрт қауіпсіздігінің жүйесі мен негізгі қағидалары.

Азаматтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ

6-БӨЛІМ. ӨРТ ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН ӨНЕРКӘСІПТІК ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

12-тарау. ӨРТ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

59-бап. Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары

Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары өрттердің алдын алуды және оларды сөндіруді, авариялық-құтқару жұмыстары мен кезек күттірмейтін

жұмыстарды жүргізуді, өрт қауіпсіздігі саласындағы мемлекеттік бақылауды және өрттерге байланысты қылмыстар туралы істер бойынша анықтау жүргізуді жүзеге асырады.

2. Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары уәкілетті органнан, өрт қауіпсіздігі саласындағы оның ведомствосынан, аумақтық бөлімшелерінен, мемлекеттік мекемелерден және уәкілетті орган ведомствосының білім беру ұйымдарынан тұрады.

3. Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдарының жалаулары болады, олардың сипаттамасын Қазақстан Республикасының Президенті бекітеді.

4. Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдарының қызметкерлеріне төтенше немесе соғыс жағдайы қолданылатын кезеңде атыс қаруы мен арнайы құралдарды алып жүру, сақтау және қолдану құқығы беріледі. Атыс қаруы мен арнайы құралдарды қолдану тәртібі «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында айқындалады.

60-бап. Қазақстан Республикасында өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі

1. Қазақстан Республикасында өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі – бұл өрт пен одан келтірілетін зиянды (нұқсанды) болғызбауға бағытталған, экономикалық, әлеуметтік, ұйымдық, ғылыми-техникалық және құқықтық шаралардың, сондай-ақ өртке қарсы қызметтің күштері мен техникалық құралдарының жиынтығы.

2. Қазақстан Республикасында өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ететін орталық және жергілікті атқарушы органдарды, мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдарын, мемлекеттік емес өртке қарсы қызметтерді, өртке қарсы ерікті құралымдарды, өрт сөндіру-техникалық ғылыми-зерттеу мекемелерін, уәкілетті органның білім беру ұйымдарын, өрт сөндіру-техникалық өнімдер шығаратын кәсіпорындарды қамтиды.

3. Қазақстан Республикасында өрт қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдарының ведомствоішілік қызметінің міндеттері мен функциялары уәкілетті органның басшысы бекітетін қағидаларда, нұсқаулықтарда регламенттеледі.

61-бап. Өрт қауіпсіздігі саласындағы құқықтық реттеу

1. Өрт қауіпсіздігі саласындағы құқықтық реттеу – Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінде орындалуы міндетті өрт қауіпсіздігі талаптарын белгілеу.

2. Қазақстан Республикасының өрт қауіпсіздігі саласындағы нормативтік құқықтық актілеріне өрт қауіпсіздігі талаптары қамтылатын техникалық регламенттер, өрт қауіпсіздігінің қағидалары, нұсқаулықтар және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілері жатады.

3. Өнімге және (немесе) оның өмірлік циклінің процестеріне қойылатын өрт қауіпсіздігі талаптары техникалық регламенттерде белгіленеді.

62-бап. Өрт қауіпсіздігі шараларын әзірлеу және іске асыру

Өрт қауіпсіздігі шаралары Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес, сондай-ақ өрттердің шығу себептерін талдау және оларға қарсы күрес тәжірибесі, заттардың, материалдардың, технологиялық процестердің,

бұйымдардың, конструкциялардың, ғимараттар мен құрылыстардың өртену қаупін бағалау негізінде әзірленеді.

Кәсіпорындар, ғимараттар, құрылыстар және басқа да объектілер үшін, оның ішінде оларды жобалау кезінде өрт қауіпсіздігі шараларын әзірлеуде және іске асыруда өрттер кезінде адамдарды қауіпсіз эвакуациялауды қамтамасыз ететін шешімдер міндетті түрде көзделуге тиіс.

Өндірістік объектілер үшін адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі шешімдерді көздейтін өрттерді жою жоспарлары міндетті түрде әзірленеді.

63-бап. Өрттерді сөндіру

1. Өрттерді сөндіру өрттерді жоюға, адамдар мен жеке және заңды тұлғалардың мүлкін құтқаруға бағытталған іс-қимылдарды білдіреді.

Елді мекендердің аумақтарындағы, стратегиялық, аса маңызды мемлекеттік объектілер мен мемлекеттік меншіктің тіршілікті қамтамасыз ету объектілеріндегі өрттерді сөндіруді мемлекеттік өртке қарсы қызмет жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік органы және қорғаныс, әуе, ішкі су және теміржол көлігі, мемлекеттік орман қоры объектілеріндегі өрттерді сөндіру үшін мемлекеттік өртке қарсы қызметті тарту тәртібі уәкілетті орган мен тиісті мемлекеттік органдар арасындағы келісімдермен регламенттеледі.

Әдебиеттер:2,13.

Тақырып №9. Адам анатомиясы мен физиологиясының негіздері.

Дәріс-1 саз

Дәріс жоспары:

1. Адам анатомиясы мен физиологияның анықтамасы.
2. Тор. Тін. Ағза. Сүйектер. Қаңқа.
3. Мүшелер жүйесі. Дене құрылысының қызметін оқу.

Дәріс тезистері:

1. Адам анатомиясы мен физиологиясының анықтамасы.

Адам анатомиясы мен физиологиясы медицина ілімінің негізі болып саналады. Анатомия гректің «анатомо» «кесу, бөлшектеу» деген мағынадағы сөзінен шыққан. Адам анатомиясы дененің пішінін, мүшелердің құрылысын, өсуін және оның сыртқы ортамен ара қатынасын зерттейді.

Анатомия және физиология түсінігі.

Адам организмінің құрлымын – анатомия деген арнайы ғылым зерттейді.

Анатомия – организмнің өсуі, құрлысы және негізі туралы ғылым (анатомияның негізгі әдісі - өліктерді сою – грек. – сою). Негізінен анатомия сүйектің қалыптасуынан бастап адамның қартайуына дейін яғни соңғы күндеріне дейін зерттейді. Анатомия сүйек клеткасының құрлымын, бұлшық етті тағы басқа ішкі органдардың орналасуын, олардың құрлысын зерттейді.

Физиология – тірі ағзаның өмір сүру процессін, оның мүшелерінің, тіндерінің, клеткаларының атқаратын қызметін, олардың қарым қатынасын және қоршаған ортаның әр түрлі жағдайларында өзгеруін зерттейді.

Физиология - жалпы, жеке, салыстырмалы болып бөлінеді.

Жалпы физиологияның – бөлімдерінің бірі клетка физиологиясы болып табылады. Ол жалпы қандылықтарды тірі материяның қоршаған ортаның әсеріне жауап беруін зерттейді.

Салыстырмалы физиология - әр түрлі ағзаның спецификасы туралы немесе бір организмнің жеке жетілу процессіндегі спецификасы туралы ғылым.

Жеке физиологияға асқорту, қанайналымы, және т.б. жатады.

Физиология – экспериментальды ғылым, физиологияның әдістері өте әр түрлі . олардың арасында биотоктарды тіркеу, мүшелерді қондыру (трансплантация, денервация (жүйке жүйесін кесу)).

Бір тұтас ағза.

Организм - өсімдік және тірі әлемнің кез келген тірі жаны. Ол әлі материяда жоқ процесстерге ие: организмнің жаңаруын, құжынуын қамтамасыз ететін зат алмасу; жерде өмірді жалғастыруды қамтамасыз етіп көбейіп, өмір сүру жағдайларына үйрену және т.б.

Организм дегеніміз, өзін - өзі қайталап жасауға, өздігінен дамуға және өзін - өзі басқаруға қабілеті бар тірі биологиялық біртұтас жүйе. Организм түрлік жағынан өзін бірыңғай тұтас нәрсе ретінде көрсетеді.

Организмнің негізгі структуралық бірлігі клетка болып табылады – қарапайым жүйе, оған өмірдің негізгі белгілері тән. Клеткалардың, құрлымы мен функциясы жалпы тәнге ие, сол уақытта клеткалар организмде олардың орнын белгілейтін арнайы ерекшеліктерге ие. Ағза клеткалары қосылып, тіндерді құрайды мүшелердің құрамына кіреді. Әр мүшенің қажетті құрлысы бар және ол белгіні бір функцияны атқарады.

2.Тор.Тін. Ағза. Сүйектер. Қаңқа.

Адамның сыртқы ортамен байланысы, оның қимыл, қозғалысымен сипатталады.

Адамның қозғалыс жүйесі – сүйек, буын және бұлшық еттерден тұрады. Сүйектер денеде бір – бірімен буындар, сіңірлер, шеміршектер және дәнекер ұлпалар арқылы біріккен. Қаңқа сүйектері мен буындар дененің қозғаласында тірек міндетін атқарады, ал оларды қимылға келтіретін мүшелер дененің бұлшық еттері болып саналады. Сүйек туралы ілім – «остеология», ал буындардың құрылысын зерттейтін ілім – «артрология» деп аталады.

Сүйек – дененің негізгі тіреуіш мүшесі. Оның құрылысы өте күрделі. Сүйектің негізін тығыз (қатты) және кемік (борпылдық) заттар құрайды. Сүйек сыртынан сүйек қабығымен (периост) қапталған. Периост тек сүйектің шеміршек бетінде ғана болмайды. Сүйектің құрылысында ұлпаның барлық түрі кездеседі, бірақ негізгісі – сүйек ұлпасы.

Адам қаңқасы негізгі төрт бөліктен тұрады. Олар: 1. тұлға 2. қолдың 3. аяқтың және 4. бастың қаңқалары. Тұлға қаңқасының құрамына омыртқа жотасы, кеуде қуысының сүйектері – қабырғалар, жауырын, бұғана, төс сүйегі кіреді.

Қолдың қаңқасы үш бөліктен тұрады: қол, білек және қол басы сүйектері.

Аяқ қаңқасына – жамбас, сан, балтыр және аяқ басы сүйектері кіреді. Бас қаңқасы ми сауыты мен бет сүйегінен тұрады.

3. Мүшелер жүйесі. Дене құрылысының қызметін оқу.

«Дене мүшесі» деп, дененің белгілі бір құрылысындағы, пішініндегі өзіне тән қызмет атқаратын дене бөлігіне айтылады. Мүшеге сүйек, бұлшық ет, без, асқазан, өкпе, бүйрек, жүрек, жіңішке, жуан ішек және т.б. жатады. Әрбір мүшенің құрылысына ұлпаның бірнеше түрі қатынасады. Бірақ мүшенің негізгі бөлігі өзіне тән ұлпадан пайда болады. Сол ұлпа мүшенің негізгі қызметін атқарады: мысалы, сүйектің құрамында сүйек ұлпасы, шеміршек және басқа дәнекер ұлпалар болады. Бірақ сүйектің құрылысының негізгісі сүйек ұлпасы.

Денедегі барлық мүше – құрылысына, қызметіне, дамуына байланысты жүйелерге бөлінеді.

1. Қимыл жүйесіне барлық сүйек, оларды жалғаушы шеміршек, буын мен бұлшық ет кіреді. Сүйектер тіреуіш қызметін атқарады. Олардан қуыстар пайда болады. Қуыстар мүшелерді қорғау қызметін атқарады.

2. Ас қорыту жүйесі – тағамды қабылдайды, ұсатайды, жұтады, қорытады, сіңіреді, қалдықтарды сыртқы ортаға шығарады. Бұл жүйеге – ауыз қуысы, тіл, тістер, сілекей бездері, жұтқыншақ, өңеш, асқазан, жіңішке және жуан ішіктер, ұйқы безі, бауыр жатады.

3. Тыныс алу жүйесінің қатынасуымен ішкі және сыртқы тыныс алу, газ алмасу құбылыстары өтеді. Бұл жүйе денені сыртқы ортамен байланыстырады. Тыныс алу жүйесіне мұрын қуысы, көмекей, кеңірдек, өкпе, плевра қатысады.

4. Несеп-зәр шығару жүйесі. Денеде тіршілік әрекеті нәтижесінде пайда болған керексіз заттарды сыртқы ортаға шығарады. Бұл жүйеге – бүйрек, несеп ағар, қуық, несеп шығару түтігі жатады.

Адам денесі – ас қорыту, тыныс алу, несеп шығару жүйелері арқылы сыртқы ортамен байланысады.

5. Жыныс жүйесіне көбею мүшелері кіреді. Олар: әйелде жатыр, оның түтігі, қынабы, аналық жыныс безі, әйелдің сыртқы, ішкі жыныс мүшелері. Жыныс мүшелері мен несеп – зәр шығару мүшелерінің дамуы тығыз байланысты. Соның үшін несеп-зәр шығару және жыныс мүшелерін бір жүйеге біріктіріп зерттейді.

6. Ішкі секреция бездері немесе эндокриндік бездер – ерекше синтезделген химиялық заттар – гормондар бөліп шығарады. Олар қан және лимфа тамырлары арқылы бүкіл денеге тарқалып, оның қызметіне әсер етеді.

7. Жүрек – қан тамырлар жүйесіне-жүрек, артерия, вена, капилляр және лимфа тамырлары жатады. Жүрек қанды насосша вена қан тамырларынан тартып алып, оны артерия қан тамырларына айдайды. Қан денеге оттегін, қоректік заттарды тасымалдайды, денеден зат алмасуы нәтижесінде пайда болған керексіз заттарды (СО₂ азот) сыртқы ортаға шығарады (бүйрек, тері, өкпе).

8. Сезім жүйесі – сыртқы ортаның тітіркеністерін қабылдайды. Оларға көру, есіту, тепе-тендік, иіс сезу мүшелері кіреді.

9. Жүйке жүйесіне бас ми мен жұлын, олардан тарқалған жүйке талшықтары – 12 жұп бас ми жүйкесі мен 31 жұп жұлын сегменті кіреді. Бас ми

мен жұлын “жоғарғы жүйке жүйесі”, ал олардың тармақтары “шеткері жүйке жүйесі” деп аталады. Жоғарғы дәрежелі жүйке жүйесіне бас ми сынарлары жатады. Жүйке жүйесі сезім мүшелері, рецепторлар арқылы сыртқы және ішкі ортадан тітіркеністерді қабылдап, мүшелер мен жүйелердің қызметін реттейді. Әдебиеттер:13,14.

Тақырып № 10. Ашық және жабық жаралар, жарақаттар,зақымдану.

Дәріс-1сағ

Дәріс жоспары:

1. Жарақат және жара түрлері. Жараның асқынулары.
2. Асептика мен антисептика (жараны өңдеу, таңу түрлері).
3. Жарақаттар, сіңірдің созылуы, буынның шығуы,шұғыл көмек

шаралары.

Дәріс тезистері:

Жарақат – сыртқы себептердің әсерінен туындайтын аяқ-қолдың шығуы мен сынуы, ет тіндерінің (ұлпаларының) жарақаты мен ауыртып алуы, дене мүшелерінің зақымдануы және өзге де көп себептерге байланысты адамның дене мүшелері мен ет тіндерінің(ұлпаларының) тұтастығы мен қызметінің бұзылуы, жарақат алу әсері механикалық, химиялық (рентген сәулелері, радиоактивтік сәуле, электр жарығы, психикалық шошыну, қорқу) болуы мүмкін. Балаларда ең көп кездесетін зақымдануы механикалық әсер етуден (ауыртып алу, соғып алу, сыну, шығып кетуден) туындайды.

Шектелген бір уақыт аралығында пайда болған тұрғындардың белгілі бір тобындағы жарақат жиынтығын- жарақаттану деп атайды.

Оны тұрмыстық, спорттық, көшелік, көлікте жарақаттану деп бөледі және бұлар кіші жастағы балаларда жиі кездеседі.

Кіші мектеп жасында кездесетін жарақаттың себептері: белгіленбеген орындарда, көшенің көлік жүретін бөлігінде, ашық люк, терезе маңында, балкондарда, үй төбесінде, аспалардағы тентектік, кіріп және кесіп кететін заттармен ойнау, басқыш, сүйеніштермен сырғанау, лифтідегі сотқарлық, ағаш, қоршау бойымен өрмелеу, жалаңаяқ жүгіру, отпен ойнау және т.б.

Жаралар - тері жамылғысының - терідегі, кілегейлі, шырышты қабаттың тұтастығы бұзылып, ұлпалардың механикалық зақымдануы.

Жарақаттаушы заттың немесе қарудың түріне байланысты жаралар: кесілген, тілінген, түйрелген, сыдырылған, үсіген, тістелген, жараланған және оқ тиген болып бөлінеді.

Жараның түрлері өте көп: оқ тигенде, кесіп алғанда, шауып алғанда, жаншып алғанда, соғып алғанда, мылжаланғанда, бір нәрсе шағып немесе тістеп алғанда жара пайда болуы мүмкін. Оқ тиген немесе әлдененің сынығы тигенде оқ жарасы пайда болады. Оқ тесіп кетсе - теспе жара, оқ немесе әр түрлі жарықшақтар денеді қалып қойса – тұйық жара, ал оқ немесе әр түрлі жарашықтар ұлпада қалып қоймай, тері мен жұмсақ ұлпаларды бүлдіріп – жанап өтсе, жанама жара деп ажыратылады.

Микробпен зақымданған жараны жұқтырмалы, ал осы арқылы пайда болған ауруды жара инфекциясы деп атайды.

Асептика мен антисептика жараны микробтардың зақымдануынан қорғауда және жара инфекциясымен күресте маңызды роль атқарады. Антисептика—жараға түскен бактерияларды, микроорганизмдерді өлтіретін немесе олардың тіршілігін әлсірететін антибиотиктерді химиялық және биологиялық заттарды қолдану жолымен жою. Жараның дене сыртында болуы немесе бассүйек қуысына, көкірек қуысына, құрсақ қуысына өтіп кетуі де мүмкін. Өкпе жаралары өте қауіпті болады.

Антисептиктер ретінде: йод ерітіндісі, спирт, сутегіасқын тотығы(перекись водорода ірінді көпіршітіп шығарады) қолданылады.

Асептика - жараға микробтар түсуден сақтандыруға бағытталған шаралар жиынтығы.

Асептика – жара инфекциясына сақтандыру шарасын жасау әдісі. Оны тек негізгі ережені қатаң сақтағанда – жараға жанасатын нәрселердің барлығы стерильді болғанда (микробтар болмау керек) ғана жүзеге асыруға болады. Жараға қол тигізуге, ондағы жарықшақтар мен ұсақ бөлшектерді алып тастауға, стерильденбеген материалдармен жараны жабуға болмайды.

Жарадағы микробтарды азайтып, жоюға бағыттаған шаралар жүйесі антисептика деп аталады.

Мүлдем микроб жоқ материалдар мен заттар тазартушы деп аталады. Материалдар мен аспаптардағы, басқа заттардағы таңғыштың микробтарын толық жою тазартқыш деп аталады.

Жараланған кездегі алғашқы дәрігерлік көмек қанның ағуын тоқтатуды, жараның аузын танып бекітуді қамтамасыз ететіндей болуы тиіс. Жараның үстіндегі сүйектің үстімен өтетін қан тамырларын саусақпен басып тұру арқылы қанның ағуын тез тоқтатуға болады. Бұл тәсіл, әсіресе, бастан, беттен, мойыннан жараланған кезде өте қажет. Бастағы жарақаттан қан ағып тұрған кезде құлақтың алдыңғы жағынан, қастың деңгейіндегі самай, ұйқы артерия тамырын саусақпен басу қажет. Бас жарақаттанған кезде бинт, үшкіл орамал, стерильді дәке және жабысқақ пластырь пайдаланып әр түрлі етіп таңып байлауға болады. Жараның орналасуы мен сипатына қарай қажетті таңғыш таңдап алынады. Беттегі немесе еріндегі жараның сорғалаған қанын, төменгі жақ сүйектің кіші азу тіс орналасқан тұсындағы төменгі жақ сүйек күре (артерия) тамырын саусақпен басуға болады. Бастағы не беттегі жаралардың қанын, сондай-ақ мойын омыртқаның көмейге таяу тұсындағы ұйқы күре (артерия) тамырларын саусақпен басу арқылы да тоқтатуға да болады. Мойын, шүйде немесе көмей жараланғанда таңғышты айқастыра байлайды. Бастағы жара үлкен болып бетті қамтып жатса «ноқталап» таңған дұрыс. Мұрын, маңдай, иекті сақпаншалап таңады. Таңғыштың астына жарақат үстіне стерильді дәке немесе бинт төсейді.

Иықтағы күре тамырлардың қанын тоқтату үшін қолтықтың астына нығыздалған мақта қою керек. Аяқтағы жараның аққан қанын сандағы күре тамырды шаптың орта тұсынан саусақпен басу арқылы тоқтатқан дұрыс.

Аяқ қолдан сорғалап аққан қанды тоқтатудың тәсілі жараның жоғарғы жағынан бұрау салу немесе байлап таңып тастау

Денеге түскен жарақаттың түрлі бактериялармен, уландырғыш және радиоактивті заттармен зақымдану мүмкіндігін болдырмау үшін жарақатты таңып тастау керек.

Буынның шығу белгілеріне:

- домбығу;
- буынның табиғи емес пішіні, өзгеруі;
- буын төңірегінiң қатты сырқырауы, әсіресе сәл қозғалғанда;
- буын төңірегіндегі тері түсінің өзгерісі;
- жарақаттанған буындағы қозғалыстың шектелуі;
- бір затқа тисе қатты сырқырауы жатады.

Әдебиеттер:13,14.

Семинар және тәжірибелік сабақтары.

Тақырып № 1. Тіршілік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі қазіргі заманғы мемлекеттің рөлі. Тіршілік қауіпсіздігінің ұйымдастырлуымен теориялық негіздері.

КОӨЖ-1 сағат.

Сұрақтары:

1. Тіршілік қауіпсіздігі курсының мақсаты және құралы.
2. Төтенше жағдайдың алдын алу мен ондағы іс-әрекеттердің Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жүйесі.
3. Қазақстан Республикасындағы төтенше жағдай комитеті, оның құрылу мақсаты, құрамы және құрылымдық территориялық органдары.

КӨЖ тапсырмасы:

1. Дәріс материалдарын оқу.
2. Өзін бақылау сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Т Қ пәнінің мақсаты, мазмұны және тапсырмалары.
2. Төтенше жағдайларды алдын алу мен ондағы іс-әрекеттердің ҚР-дағы мемлекеттік жүйесі.
3. ҚР ІІМ ТЖ комитетінің мақсаты, құралы және құрылымдық аймақтық органдары.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма.

Семинарлық - 1 сағат.

Сұрақтары:

1. ӨҚН курсының мақсаты, мазмұны және тапсырмалары.

2.Төтенше жағдайды алдын алу мен ондағы іс-әрекеттердің Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жүйесі.

3.Қазақстан Республикасының ІІМ ТЖ комитетінің оның құрылу мақсаты, құрамы және құрылымдық территориялық органдары.

КӨЖ тапсырмасы:

1.Тақырыпты ауызша талқылауға дайындалу.

2.Өзін бақылау сұрақтарға жауап беру.

3.Ұсынылған тапсырмаларды орындау.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалықпроектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 1,13.

Тақырып № 2. Қазақстан Республикасындағыазаматтық қорғаныстың жүйесі. Қазақстан Республикасындағы ІІМ жүйесіндегі АҚ-ың ұйымдастырылуы

КОӨЖ– 1сағ.

Сұрақтары:

1. Қазақстан Республикасында АҚ-сын ұйымдастырудың негізгі мақсаттары мен қағидалары.

2. Қазақстан Республикасының АҚ пен ТЖ қызметтері мен күштері.

3. Қазақстан Республикасындағы ІІМ жүйесіндегі АҚ-ың ұйымдастырылуы

КӨЖ тапсырмасы

1.Тақырыпты ауызша талқылауға дайындалу

2.Өзін бақылау сұрақтарға жауап беру

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Қазақстан Республикасының АҚ-ын ұйымдастырудың негізгі мақсаттары мен принциптері.

2. Қазақстан РеспубликасыныңАҚ пен ТЖ қызметтері мен күштері.

3. Қазақстан Республикасының ІІМ жүйесіндегі АҚ-ың ұйымдастырылуы.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырмалар.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. Қазақстан Республикасында АҚ-сын ұйымдастырудың негізгі мақсаттары мен қағидалары.

2. Қазақстан РеспубликасыныңАҚ пен ТЖ қызметтері мен күштері.

3. Қазақстан Республикасының ІІМ жүйесіндегі АҚ-ың ұйымдастырылуы.

КӨЖ тапсырмасы

1.Тақырыпты ауызша талқылауға дайындалу.

2.Өзін бақылау сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалықпроектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 2,13.

**Тақырып № 3. Техногенді және табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар.
Адамның тіршілік ету ортасындағы қауіптер.**

КОӨЖ- 1сағ.

Сұрақтары:

1. Бейбітшілік және соғыс кезіндегі төтенше жағдайының жалпы сарапталуы мен жалпы сипаттамасы.
2. Бейбітшілік кезіндегі төтенше жағдайлар: жер сілкінісі ; су тасқыны кезінде; дауылда; сел кезінде; боранда; қар көшкіні кезінде жасалатын іс-әрекеттер.
3. Бейбітшілік кезіндегі төтенше жағдайлардағы іс-әрекет және оның тәртібі.

КӨЖ тапсырмасы:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Бейбітшілік және әскери кезіндегі төтенше жағдайлардың классификациясы және жалпы сипаттамалары.
2. Бейбітшілік кезіндегі ТЖ-ғы іс-әрекеттер: жер сілкінісі кезінде; су тасқыны кезінде; дауылда; сел кезінде; боранда; қар көшкіні кезінде.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырмалар

Семинар-1 сағ

Сұрақтары:

1. Бейбітшілік және соғыс кезіндегі төтенше жағдайының жалпы сарапталуы мен сипаттамасы.
2. Бейбітшілік кезіндегі төтенше жағдайлар: жер сілкінісі ; су тасқыны кезінде; дауылда; сел кезінде; боранда; қар көшкіні кезінде жасалатын іс-әрекеттер.

КӨЖ тапсырмасы:

1. Тақырыпты ауызша талқылауға дайындалу.
2. Өзін бақылау сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалықпроектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 2,3,13.

**Тақырып №4. Қатты әсер ететін улы заттардың сипаттамасы.
Қатты әсер ететін улы заттардан уланғанда шұғыл көмек көрсету.**

КОӨЖ-1сағ

Сұрақтары:

1. ҚӘЕУЗ-тың түсінігі, түрлері.
2. ҚӘЕУЗ-тың қысқаша сипаттамасы.
3. ҚӘЕУЗ-тан қорғану түрлері.

4. Алғашқы медициналық көмек.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Дәрістің әр бір сұрақтарына конспект жазып, қосымша әдебиеттермен негізгі әдебиеттерді пайдалану.
2. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
3. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. ҚӘЕУЗ-тың түсінігі, түрлері.
2. ҚӘЕУЗ-тың қысқаша сипаттамасы.
3. ҚӘЕУЗ-тан қорғану түрлері. Алғашқы дәрігерлік көмек.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптерлері, қалам, әдебиет.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. ҚӘЕУЗ-тың түсінігі, түрлері.
2. ҚӘЕУЗ-тың қысқаша сипаттамасы.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалық проектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 2,3,13.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. ҚӘЕУЗ-тан қорғану түрлері.
2. Алғашқы дәрігерлік көмек.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалық проектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 2,3,13.

Тақырып № 5. Ядролық, химиялық және бактериологиялық қарулардың сипаттамасы.

КӨЖ – 1 сағ

Сұрақтары:

1. Жаппай зақымдау қаруының факторын анықтау түсінігі.
2. Ядролық қару.
3. Ядролық қаруының талқандау факторы.

КӨЖ тапсырмасы:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Жаппай зақымдау қаруының факторын анықтау түсінігі.
2. Тратильдік эквивалентке түсінік.
3. Жарылыс түрлері, жарылыс ортасы.
4. Ядролық қаруының талқандау факторлары.
5. Сәуле аурулары.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптерлері, қалам, плакаттар.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. Ядролық қару.
2. Ядролық қаруының талқандау факторы.
3. Сәуле аурулары.

КӨЖ тапсырмасы:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалық проектор, персоналдық компьютер.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Ядролық қару.
2. Ядролық қаруының талқандау факторы.
3. Химиялық қару.
4. Химиялық зақымдау ошағы
5. Бактериологиялық қару.
6. Бактериологиялық зақымдау ошағы.
7. Адамдардың зақымдану жолдары мен механизмі.
8. Карантин және обсервацияға түсініктеме.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптерлері, қалам, плакаттар, тест тапсырмалары.

Әдебиеттер: 6,7,8

КӨЖ – 1 сағ

Сұрақтары:

1. Химиялық қару. Химиялық зақымдау ошағы
2. Бактериологиялық қару.
3. Бактериологиялық зақымдау ошағы

КӨЖ тапсырмасы:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Жаппай зақымдау қаруының факторын анықтау түсінігі.
2. Тратильдік эквивалентке түсінік.
3. Жарылыс түрлері, жарылыс ортасы.

4. Ядролық қаруының талқандау факторлары.
5. Сәуле аурулары.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптерлері, қалам, плакаттар.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. Химиялық қару.
2. Химиялық зақымдау ошағы.
3. Бактериологиялық қару. Бактериологиялық зақымдау ошағы.

КӨЖ тапсырмасы:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалық проектор, персоналдық компьютер.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Ядролық қару.
2. Ядролық қаруының талқандау факторы.
3. Химиялық қару.
4. Химиялық зақымдау ошағы
5. Бактериологиялық қару.
6. Бактериологиялық зақымдау ошағы.
7. Адамдардың зақымдану жолдары мен механизмі.
8. Карантин және обсервацияға түсініктеме.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптерлері, қалам, плакаттар, тест тапсырмалары.

Әдебиеттер: 6,7,8

Тақырып № 6. Ұжымдық қорғаныс құралдары

КӨЖ-1 сағ

Сұрақтары:

1. Ұжымдық қорғаныс ғимараттарының жіктелінуі.
2. Баспана.
3. Радияцаға қарсы панахана
4. Қарапайым панахана

КӨЖ тапсырмалары:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру

Өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар:

1. Әдістемелік оқыту бойынша берілген тақырыпқа ауызша жауып дайындау.
  2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.
- Өзіндік бақылауға арналған сұрақтар.
1. Ұжымдық қорғаныс ғимараттарының жіктелінуі.

2. Баспана.
3. Жылдам құрылатын баспана.
4. Бейбіт жағдайда қорғаныс ғимаратын пайдалану.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Жұмыс дәптерлер, қаламсап, әдебиеттер

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. Қорғаныс құралдарының жіктелінуі.
2. Панахана.
3. Негізгі және қосымша баспана бөлмелері.
4. Радиацияға қарсы жасырыну.
5. Қарапайым жасырыну.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалық проектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 10,11,12.

Тақырып № 7. ТЖ кезінде ұйымдармен аумақтарда АҚ аясында халқты қорғауды ұйымдастыру шаралары

КОӨЖ -1сағ

Сұрақтары:

1. Тұрғындарды қорғау түрлері және негізгі принциптері.
2. Ыдырату және қоныс аудару.
3. Тыныс алу орандарын қорғау құралдары. Сүзгілеуіш және оқшалау газтұмылдырықтары.
4. Теріні қорғау арнайы құралы (Л-1, ОЗК).
5. Қазақстан Республикасындағы өрт қауіпсіздігінің жүйесі мен негізгі қағидалары.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Әдістемелік оқыту бойынша берілген тақырыпқа ауызша жауып дайындау.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Тұрғындарды қорғау түрлері және негізгі принциптері.
2. Ыдырату және қоныс аудару.
3. ТЖ кезінде су көздерін, тағамдарды, суларды залалсыздандырып және қорғау.
4. ТЖ кезінде ПО қызметкерлерінің жеке қауіпсіздігін қамтамасыз ету.
5. Тыныс алу орандарын қорғау құралдары. Сүзгілеуіш және оқшалау газтұмылдырықтары.
6. Теріні қорғау арнайы құралы (Л-1, ОЗК).

7.Қазақстан Республикасындағы өрт қауіпсіздігінің жүйесі мен негізгі қағидалары.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Жұмыс дәптерлер, қаламсап, әдебиеттер.

Тәжірибелік -1 сағ

Сұрақтары:

- 1.Қазақстан Республикасындағы өрт қауіпсіздігінің жүйесі мен негізгі қағидалары.
2. Жеке қорғану құралдары.

КӨЖ тапсырмалары:

- 1.Дәріс сұрақтары бойынша конспект дайындау, негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану
2. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
3. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалықпроектор, персоналдық компьютер, Л-1, ГП-5, ОЗК, оқшалаушы газтұмылдырық.

Тәжірбиелік -1 сағ.

Сұрақтары:

- 1.Тыныс алу органдарын қорғау құралдары.
2. Сүзгілеуіш және оқшалау газтұмылдырықтары.
3. Теріні қорғау арнайы құралы (Л-1,ОЗК).

КӨЖ тапсырмалары:

- 1.Дәріс сұрақтары бойынша конспект дайындау, негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану
2. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
3. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалықпроектор, персоналдық компьютер, Л-1, ГП-5, ОЗК, оқшалаушы газтұмылдырық.

Әдебиеттер: 2,13.

Тақырып № 8. Тақырып ТЖ кезінде радиациалық және химиялықжағдайды бағалау.

КОӨЖ-1сағ

Сұрақтары:

1. Дозиметірлік бақылау және химиялық, радиациалық барлау приборы
2. Радиациалық жағдайдағы талқандау ошағын бағалау.
3. Химиялық жағдайдағы талқандауошағын бағалау.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Альфа-, бета-, гамма-, нейтрондық сәулелену.
2. Рентген.Рад.
3. Радиоактивті заттармен зақымдану деңгейі.
4. Радиоактивті сәулеленуді анықтау. Фотографиялық, химиялық, синтиляцияндық, ионизацияндық әдістері.
5. ДП-5 (ДП-5Б) құралдары және олардың жұмысы мен тағайындалуы.
6. ВПХР құрылынын құрлысы мен тағайындалуы.
7. ИД-1 дозиметрді тексеру құралдарының құрылуы мен тағайындалуы.
8. Радиациялық жағдайдағы талқандау ошағын бағалау.
9. Химиялық жағдайдағы талқандау ошағын бағалау.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

1. Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиялық проектор, персоналдық компьютер.Әскери химиялық барлау құралы(ВПХР) ДП-5 (ДП-5Б) құралдары және олардың жұмысы мен тағайындалуы.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. ДП-5 (ДП-5Б) құралдары және олардың жұмысы мен тағайындалуы.
2. ВПХР құрылынын құрлысы мен тағайындалуы. ИД-1 дозиметрді тексеру құралдарының құрылуы мен тағайындалуы.
3. Радиациялық жағдайдағы талқандау ошағын бағалау.
4. Химиялық жағдайдағы талқандау ошағын бағалау.

КӨЖ тапсырмалары:

- 1.Дәріс сұрақтары бойынша конспект дайындау, негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
3. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

- 1.Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиялық проектор, персоналдық компьютер.Әскери химиялық барлау құралы(ВПХР) ДП-5 (ДП-5Б) құралдары және олардың жұмысы мен тағайындалуы.

Тәжірбиелік – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. ДП-5 (ДП-5Б) құралдары және олардың жұмысы мен тағайындалуы.
- 2.ВПХР құрылынын құрлысы мен тағайындалуы.
- 3.ИД-1 дозиметрді тексеру құралдарының тағайындалуы және жұмысы.

КӨЖ тапсырмалары:

- 1.Дәріс сұрақтары бойынша конспект дайындау, негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
3. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалықпроектор, персоналдық компьютер.Әскери химиялық барлау құралы(ВПХР) ДП-5 (ДП-5Б) құралдары және олардың жұмысы мен тағайындалуы.

Әдебиеттер: 5,13.

Тақырып № 9. Адам анатомиясы мен физиологиясының негіздері.

КӨӨЖ-1сағ

Сұрақтары:

1. Адам анатомиясы мен физиологияның анықтамасы.
2. Тор. Тін. Ағза. Сүйектер. Қанқа.
3. Мүшелер жүйесі. Дене құрылысының қызметін оқу.

КӨЖ тапсырмалары:

- 1.Дәріс сұрақтары бойынша конспект дайындау, негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану
2. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
3. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Адам анатомиясы мен физиологияның анықтамасы.
2. Тор. Тін. Ағза. Сүйектер. Қанқа.
3. Мүшелер жүйесі. Дене құрылысының қызметін оқу.
4. Дем алу жүйесі.
5. Ас қорыту жүйесі.
6. Эндокриналық жүйе.
7. Бұлшық ет жүйесі.
8. Жүрек-тамыр жүйесі. Артериялар. Веналар. Капиллярлар.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Жұмыс дәптерлер, қаламсап, әдебиеттер

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. Адам анатомиясы мен физиологияның анықтамасы.
2. Тор. Тін. Ағза. Сүйектер. Қанқа.
3. Мүшелер жүйесі.

КӨЖ тапсырмалары:

- 1.Тақырыпты ауызша талдау, негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
- 2 Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалықпроектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 13,14.

Тәжірибелік – 1 сағ.
(ҚММУ шығу)

Сұрақтары:

1. Бұлшық ет жүйесі.
2. Жүрек-тамыр жүйесі. Артериялар. Веналар. Капиллярлар.
3. Мүшелер жүйесі.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Тақырыпты ауызша талдау, негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Мультимедиалықпроектор, ҚММУ муейінің экспонаттары.

Әдебиеттер: 13,14.

Тәжірибелік – 1 сағ.
(ҚММУ шығу)

Сұрақтары:

1. Аскорту мүшесінің жүйесі
2. Несеп-зәр шығару жүйесі.
3. Эндокриналық жүйе.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Тақырыпты ауызша талдау, негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Мультимедиалықпроектор, ҚММУ муейінің экспонаттары.

Әдебиеттер: 13,14.

10-тақырып. Ашық және жабық жаралар,жарақаттар,зақымдану.

КООЖ-1сағ

Сұрақтары:

1. Жарақат және жара түрлері. Жараның асқынулары.
2. Асептика. Антисептика. (жарыны өңдеу, таңу түрлері).
3. Жарақаттар, сіңірдің созылуы, буынның шығуы,шұғұл көмек шаралары

КӨЖ тапсырмалары:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Жарақат және жара түрлері. Жараның асқынулары.
2. Қан ағудың түрлері.
3. Қан ағудың тоқтату тәртібі.
4. Байлау түрлері.
5. Ашық жарақат кезіндегі көмек көрсету.
6. Жарақат алу кезіндегі байлам салу ерекшеліктері.
7. Жараның асқынуы.
8. Асептика және антисептика (жарыны өңдеу, таңу түрлері).

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптері, қалам, әдебиет.

Әдебиеттер: 12, 13, 14.

КООЖ-1 сағ

Сұрақтары:

1. Қан ағудың түрлері. Қан ағудың тоқтату тәртібі.
2. Сүйек-бұлшық ет жүйесінің жарақаты.
3. Ашық және жабық сынықтар. Шин қою.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Берілген тақырыптың ауызша талдауына дайындық.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Қан ағудың түрлері.
2. Қан ағудың тоқтату тәртібі.
3. Жарақаттар, сіңірдің созылуы, буынның шығуы, шұғұл көмек шаралары
4. Сүйектің сыну, таю кезіндегі көмек.
5. Иммобилизацияны қамтамасыз ету кезіндегі бейімделу.
6. Арқаның толық иммобилизациясы.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптері, қалам, әдебиет.

Әдебиеттер: 12, 13, 14.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. Жарақат және жара түрлері. Жараның асқынулары.
2. Асептика. Антисептика. (жарыны өңдеу, таңу түрлері).
Жарақаттар, сіңірдің созылуы, буынның шығуы, шұғұл көмек шаралары.
3. Қан ағудың түрлері.
4. Қан ағудың тоқтату тәртібі.
5. Ашық және жабық сынықтар. Шин қою.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Дәрістің әр сұрағына конспект дайындау, ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Тақырыпты ауызша талдау.
3. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Бейнеслайдтар, мультимедиалық проектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 12, 13, 14.

11-тақырып. Өткір аурулар мен қайғылы жағдай кезіндегі шұғыл көмек. Реаниматология негіздері.

КОӨЖ-1 сағ

Сұрақтары:

1. Термиялық, химиялық (қышқылдар, сілтілер) күйіктер.
2. Жансақтау, терминалдык жағдай (клиникалық, биологиялық өлім).
3. Жүрекке тура емес уқалау, өкпені жасанды желдету әдісі.
4. Тұншығу кезіндегі алғашқы көмек.
5. Бату. Шұғыл көмек.
6. Жылулық және күн соққысы. Шұғыл көмек.
7. Жүрек-тамыр ауруы. Шұғыл көмек.
8. Жараланғандарды және сырқаттанғандарды тасмалдау әдісі.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Тақырып бойынша сұрақтарды оқу, ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Термиялық, химиялық (қышқылдар, сілтілер) күйіктер.
2. Үсу.
3. Түтін газынан, алкогольмен улану.
4. Электр жарақаттары, найзағайдың соғуы.
5. Жан сақтау (реанимация), терминалдык жағдай (клиникалық және биологиялық өлім).
6. Өкпеге жасанды желдету техникасы (ӨЖЖ), жүрекке тікелей емес массажы.
7. Тұншығу кезіндегі алғашқы көмек.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптері, қалам, әдебиет.

Әдебиеттер: 10, 12, 13.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. Термиялық, химиялық (қышқылдар, сілтілер) күйіктер.
2. Үсу.
3. Түтін газынан, алкогольмен улану.
4. Электр жарақаттары, найзағайдың соғуы.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Тақырып бойынша сұрақтарды оқу, ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Термиялық, химиялық (қышқылдар, сілтілер) күйіктер.
2. Үсу.
3. Түтін газынан, алкогольмен улану.
4. Электр жарақаттары, найзағайдың соғуы.

5. Жан сақтау (реанимация), терминалдық жағдай(клиникалық және биологиялық өлім).
6. Өкпеге жасанды желдету техникасы (ӨЖЖ), жүрекке тікелей емес массажы.
7. Тұншығу кезіндегі алғашқы көмек.
8. Жараланғандарды және сырқаттанғандарды тасмалдау әдісі.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптері, қалам, әдебиет.

Әдебиеттер: 10, 12, 13.

Тәжірибелік 1- сағ.

Сұрақтары:

1. Жан сақтау (реанимация) терминалдық жағдай. Клиникалық және биологиялық өлім.
2. Өкпеге жасанды желдету-техникасы, жүрекке тікелей емес массажы.
3. Тұншығу кезіндегі алғашқы көмек.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Тақырып бойынша сұрақтарды оқу, ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиялық проектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 10, 12, 13.

12-тақырып. Өсімдік және жануарлар текті улармен уланған кездегі шұғыл көмек.

КОӨЖ-1сағ

Сұрақтары:

1. Улы саңырауқұлақтармен улану, өсімдік уларымен улану.
2. Тамақтан улану кезіндегі шұғыл көмек.
3. Жәндіктер мен хайуанаттардың тістеуінен алғашқы көмек (иттен, өрмекшіден, кенеден).

КӨЖ тасырмалары:

1. Тақырып бойынша сұрақтарды оқу, ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Улы саңырауқұлақтармен улану.
2. Улы саңырауқұлақтармен уланудың алдын алу.
3. Улы өсімдіктермен улану. Шұғыл көмек, алдын алу, емдеу.
4. Тамақтан улану. Аурудың алғашқы белгілері.
5. Тамақтан улану кезіндегі шұғыл көмек.
6. Қаракұрттың шағуы. Шұғыл көмек.
7. Шаяндардың шағуы. Шұғыл көмек.

8. Кененің шағуы. Шұғыл көмек.

9. Жыланның шағуы. Шұғыл көмек

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптері, қалам, плакаттар, әдебиет.

Әдебиеттер: 10, 12, 13, 21.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. Улы саңырауқұлақтармен улану, өсімдік уларымен улану. Тамақтан улану.

2. Жәндіктер мен хайуанаттардың тістеуінен алғашқы көмек (иттен, өрмекшіден, кенеден).

КӨЖ тасырмалары:

1. Тақырып бойынша сұрақтарды оқу, ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.

2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиалық проектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 10, 12, 13, 21.

13-тақырып. Автономиялық өмір сүрушілік жағдайларында адамдардың өзін-өзі аман алып қалуы.

КОӨЖ-1 сағ

Сұрақтары:

1. Қоршаған орта – қауіптің қайнар көзі ретінде, тірі қалу факторлары және автономиялық өмір сүрушілік жағдайындағы қолайсыз факторлар ықпалының ұзаққа созылуы (қорқыныш, жалғыздық, физикалық ауру, шөл, суық, шаршау).

2. Жарықтың айналасы бойынша бағыт алу және далаға қонуды қалай ұйымдастыру қажет.

3. Автономиялық өмір сүрушілік жағдайындағы сумен және азықпен қамтамасыз ету.

КӨЖ тапсырмалары:

1. Тақырып бойынша сұрақтарды оқу, ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.

2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Өзін бақылауға арналған сұрақтар:

1. Қоршаған орта – қауіптің қайнар көзі.

2. Тірі қалу факторлары.

3. Автономиялық өмір сүрушілік жағдайындағы қолайсыз факторлар ықпалының ұзаққа созылуы (қорқыныш, жалғыздық, физикалық ауру, шөл, суық, шаршау).

4. Жарықтың айналасы бойынша бағыт алу.

5. Автономиялық өмір сүрушілік жағдайындағы сумен және азықпен қамтамасыз ету.

6. Сырқатты алдын алу және емдеу.
7. Далаға қонуды қалай ұйымдастыру қажет.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Оқу дәптері, қалам, плакаттар, әдебиет.

Әдебиеттер: 10, 12, 13, 20, 21, 22.

Семинарлық – 1 сағ.

Сұрақтары:

1. Қоршаған орта – қауіптің қайнар көзі ретінде, тірі қалу факторлары және автономиялық өмір сүрушілік жағдайындағы қолайсыз факторлар ықпалының ұзаққа созылуы (қорқыныш, жалғыздық, физикалық ауру, шөл, суық, шаршау).
2. Жарықтың айналасы бойынша бағыт алу.
3. Автономиялық өмір сүрушілік жағдайындағы сумен және азықпен қамтамасыз ету.
4. Далаға қонуды қалай ұйымдастыру қажет.

КӨЖ тасырмалары:

1. Тақырып бойынша сұрақтарды оқу, ұсынылған негізгі және қосымша әдебиеттерді қолдану.
2. Өзін бақылауға арналған сұрақтарға жауап беру.

Оқу – материалдық қамтамасыз ету:

Тестік тапсырма, бейнеслайдтар, мультимедиялық проектор, персоналдық компьютер.

Әдебиеттер: 10, 12, 13, 20, 21, 22.

3.10. Пәнді оқыту бойынша әдістемелік ұсыным;

Пәнді оқыту әдістемесі

Аталған пәнді оқу кезінде дәрістік, семинарлық және тәжірибелік сабақтар өткізіледі. Тақыраптардың бірқатары ТЖД құрамаларына және ҚММУ мұражайларына шығулар қарастырады. Жекелеген тақырыптар курсанттармен рефераттар дайындауды қарастырады. Сабақтардың барлық түрлерінде мультимедиапроекциялық техникалар, презентациялар, бейнематериалдар, жеке басты қорғау құралдары, дизометриялы бақылау құрылғылары, радиациялық және химиялық барлау қолданылады. Курсанттардың білімдеріне ағымдық және межелік бақылау жүргізгенде тестік тапсырмалар қолданылады.

Ағымдағы және межелік бақылау өткізу барысында тестілік тапсырмалар қолданылады.

Пән бірінші семестр аралығында оқытылады.

Пән бойынша бақылау формасы- емтихан.

«Тіршілік қауіпсіздігі» курсанттардың санасын жауапкершілікпен қарауды, және жеке қауіпсіздігін қамтамасыздандырудың негізгі тәсілдерін қалыптастыру;

- төтенше жағдай пайда болған жерде жағдайды бағалауды;
- негізгі физиологиялық көрсеткіштерді бағалауды;

- сыртқы белгілер бойынша зақымданғанның хал-ахуалын анықтай отырып, алдын-ала дәрігерлік көмектің ең тиімді тәсілдерін таңдап оларды іске асыруды;

«ТҚ» курсына оқыту «Әскери топография», «Криминалистика», «Сот медицинасы», «Арнайы тактика», «Жедел-іздістіру әрекеті», «Жалпы тактика» пәндерімен тығыз байланысты.

3.11. Курстық және тәжірибелік жұмыстарды орындау бойынша нұсқаулық пен әдістемелік ұсыным және т.б.;

Реферат жазу бойынша әдістемелік ұсыным

Реферат. Реферат — курсант ұзақ мерзімде орындайтын, көлемі 10-18 баспа бетінен тұратын жазба жұмысы (бір аптадан бастап, бір айға дейін). Реферат (лат. тіл. *referrer* — баяндау, хабарлау деген мағынаны білдіреді) — бір немесе бірнеше кітап, монография, басқа да бастапқы әдебиет көздері негізіндегі тақырып және кез-келген мәселенің мәнін қысқаша, нақты баяндау. Реферат – қарастырылатын мәселе бойынша негізгі деректік мәліметтер мен қорытындыдан тұрады. Реферат – аталған жарияланымда не мазмұндалған деген сұраққа жауап береді. Бірақ реферат — жұмысты механикалық тұрғыда айту емес, оның мәнін баяндау. Бүгінгі таңда оқылған әдебиетке реферат жазып қана қоймай, сонымен қатар курсанттан қарастырылатын мәселе бойынша өзінің ойын дәлелді түрде баяндау талап етіледі. Рефераттың тақырыбын оқытушы немесе курсанттың өзі ұсынуы мүмкін, алайда ол оқытушымен келісілу қажет.

Рефератта өрістетілген, күшейтілген дәлелдемелер, салыстырмалар және ой-пікір болуы қажет.

Реферат жазылатын материалдың мазмұны объективті түрде автордың атынан баяндалады. Егер алғашқы құжатта негізгі ой нақты жеткіліксіз құрастырылса, рефератта ол нақтыланып, ерекше көрсетілуі керек.

Рефераттың қызметі:

Ақпараттық (танымдық); ізденімпаздық; анықтамалық; белгілік, дыбыстық; индикативті; адресті коммуникативті. Бұл қызметті орындау дәрежесі рефераттың мазмұнды және нысанды сапасына, сонымен қатар кім және не мақсатта оны қолданатынына байланысты. Рефераттың тілдік құрылымына қойылатын талап: нақтылық, қысқашалық, түсініктілік және қарапайымдылық.

Рефераттың құрылымы:

Титулді беті (бірыңғай нысанда толтырылады, қосымша 1)

Титулді беттен кейін жеке парақта рефераттың барлық тарауларының атаулары, бет нөмерлері (жоспар тараулары) көрсетілген мазмұны келтіріледі.

Мазмұнынан кейін кіріспе бөлімі көрсетіледі. Кіріспе бөлімнің көлемі 1,5-2 беттен тұрады.

Рефераттың негізгі бөлімі бір немесе бірнеше тараудан, 2-3 параграфтан (тараушалар, тарау бөлімінен) тұрады. Мәтінде алғашқы әдебиет көздеріне сілтеме міндетті түрде жасалу қажет. Егер біреудің қисынсыз қорытындысынан, пікірінен, ойынан үзінділер немесе материал санмен

келтірілсе, кестеде – міндетті түрде сіз аталған материалды кімнен алғаныңыз жайлы авторға сілтеме жасайсыз.

Қорытынды - маңызды тұжырымнан тұрады және мәтіннің негізгі бөлімінің қорытындысында міндеттер қалай орындалғаны, мақсатына жеткендігі белгіленеді.

Қосымша кестеден, графикадан және есептен тұрады.

Библиографияда (әдебиеттер тізімі) рефератты жазу барысында қолданылған нақты әдебиеттер көрсетіледі. Тізім библиографиялық сипаттама ережесіне сәйкес құрылады (қосымша 3).

Рефератпен жұмыс жасау кезеңдері.

Рефератпен жұмысты шартты түрде үш кезеңге бөлуге болады:

1. Зерттеу пәнін оқуға енетін дайындық кезеңі;
2. Байланыс мәтіні түрінде оқытудың нәтижесін баяндау;
3. Рефераттың тақырыбы бойынша ауызша хабарлама.

Жұмыстың дайындық кезеңі.

Тақырыптың аталымы

Рефератпен дайындық жұмысы тақырыпты тұжырымдаудан басталады. Тақырып зерттеу пәнін, одан күтілетін нәтижені белгілеп, болашақ мәтіннің мазмұнын көрсетеді. Рефераттағы жұмыс сәтті болу үшін, тақырып мәселелі және мәселе жасырын болуы керек (егер ғылым бұл мәселеге бұрын жауап берсе де, осы тиісті білімнің аясымен танысқан тыңдаушы осы мәселеге қайтадан жауап іздеуіне тура келеді, бұл мәселелі зерттеу қағидасын дамытуға түрткі болып, қозғау салады).

Әдебиет көздерін (қайнар көздерін) іздеу. Сауатты құрылған тақырып оқу пәнін айқындайды; тыңдаушының міндеті — аталған пәнге қатысты ақпарат табу және қойылған мәселені шешу. Бұл міндетті орындау әдебиет көздерін іздеуден басталады. Бұл кезеңде энциклопедиямен және энциклопедиялық сөздікпен жұмыс істеуді еске түсіру қажет (бап тақырыбының соңында келтірілген әдебиеттер тізіміне назар аудару қажет); кітапхананың жүйелі және алфавиттік (әліпбилік) каталогымен қалай жұмыс істеу керек; әдебиеттер тізімін қалай рәсімдеу керек (кітаптың шығыс мәліметтерін жазу және кітапханалық шифрді белгілеу).

Әдебиет көздерімен жұмыс.

Әдебиет көздерімен жұмысты мәтінді қарай отырып, оның құрылымдық бірліктерін белгілеп, танымдық оқудан бастау. Танымдық оқу барысында мұқият оқуды талап ететін беттер белгіленіп, толықтырылады. Танымдық оқудың нәтижелеріне байланысты әдебиет көздерімен әрі қарай жұмыс жасау тәсілі таңдап алынады. Егер қойылған міндетті шешу үшін мәтіннің кейбір үзінділерін оқу талап етілсе, онда таңдап, іріктеп оқу тәсілі қолданылады. Егер кітапта толық мазмұны болмаса, онда пәндік және атаулық нұсқаулықтарға назар аударған жөн. Таңдап алынған үзінді немесе барлық мәтін (егер ол тақырыппен мәндес болса) ойланып, қайта асықпай оқуды талап етеді. Бұндай оқу мыналарды айқындп көрсетеді: 1) мәтіндегі негізділік; 2) негізгі дәлелдемелер; 3) қорытынды. Осы дәлелдемелерден тезис шыға ма, әлде жоқ па дегенге басты назар аудару қажет. Автордың қандай дәйектемесі гипотикалық

және мәселелі сипатта екенін сарапқа салып, жасырын мәселені табу. Осы тұрғыда мәтінмен жұмыс істеу тез орындалмайтыны белгілі.

Ең оңтайлы тәсіл мәтіндегі негізгі ойды айқындауды үйрену, дәйектеменің мәселелі сипаттамасын табу, автордың ұстанымына баға беру-бұл салыстырмалы оқу, осының барысында тыңдаушы бір және сол мәселе бойынша әртүрлі пікірлермен танысады, тараптардың дәлелдемесін және салмақтылығын салыстырады, одан әрі сол және басқа да ұстанымның сенімділігі жайлы қорытынды жасайды. Рефератты жазу үшін конспект құру.

Жұмыстың дайындық кезеңі негізгі тезистер мен дәлелдемелерді белгілеп, жазатын конспект құрумен аяқталады. Конспект бір парақтың бетінде, жоларалық түзетулер мен түсініктерге жеткілікті жол қалдыратынын ұмытпау қажет (бұл ережелер баспаға қолайлы болу үшін сақталады). Егер конспектіде үзінділер келтірілсе, онда әдебиет көздері міндетті түрде көрсетілуі қажет (автор, атауы, шығыс мәліметтер, бет нөмері). Алдын-ала кезеңнің аяқталуы бойынша рефераттың мәтінін құруға көшуге болады.

Мәтін құру.

Мәтінге қойылатын жалпы талаптар.

Рефераттың мәтіні белгілі талаптарға бағынуы қажет: ол тақырыпты ашып, тұтастықта және байланыстықта болуы қажет. Тақырыпты ашу реферат мәтініндегі тақырып материалына қатыстыны баяндап және тақырып мәселесін шешу жолдарын ұсынады; мәтіннің байланыстылығы жекелеген компоненттердің мағыналық ара қатынасын ұйғарады, ал тұтастық – мәтіннің мағыналық тұрғыда аяқталғанын білдіреді. Байланыс тұрғысынан алып қарағанда, барлық мәтін мәтіндерге бөлінеді – белгілеу, айқындау және мәтін – пікір айту. Мәтін-айқындау пәнмен танысу нәтижелерін және тұрақты, орнықты, анық пікірлерді жазады. Пікір айту-мәтінінде бір ой басқа ойдан шығыды, күдік алған ойларға баға беріліп, әртүрлі болжамдар ұсынылады.

Реферат жоспары.

Мәтіндегі материалды баяндау мәтін бөлімдерінің орналасу тәртібін бақылауға мүмкіндік беретін ой кестесіне, яғни белгілі жоспарға бағынуы қажет. Ғылыми мәтіннің жан-жақты жоспары тақырып тұжырымдамасынан басқа, кіріспе материалы, негізгі мәтін және қорытындысын баяндауды ұйғарады. Рефераттан бастап, докторлық диссертацияға дейінгі барлық ғылыми жұмыстар осы жоспар бойынша құрылады, сондықтан басынан бастап аталған кестені ұстану маңызды.

Кіріспе бөліміне қойылатын талаптар. Кіріспе - мәтіннің алғашқы бөлімі. Оның мақсаты оқырманды одан әрі баяндауға бағыттайды. Кіріспеде зерттеу өзектілігі дәлелденеді, яғни аталған зерттеу жұмысының теориялық және тәжірибелік маңыздылығы анықталады. Одан әрі негізін салушылар дәлелденген ережелерді тізбелеу айқындалады. Кіріспеде әдебиет көздеріне немесе тәжірибелік мәліметтерге шолу жасау, алғашқы түсініктер мен терминдерді анықтау, зерттеу тәсілдеру туралы мәліметтер болады. Сонымен қатар кіріспеде міндетті түрде рефераттың міндеті мен мақсаты тұжырымдалады. Кіріспенің көлемі – рефераттың жалпы көлемінің орташа 10% пайызын құрайды.

Рефераттың негізгі бөлімі.

Рефераттың негізгі бөлімі тақырыптың мазмұнын ашады. Ол көлемі жағынан аса маңызды және жауапты. Онда рефераттың негізгі тезистері дәлелденеді, талқыланатын мәселенің тиісті мәнінің гипотезасы ұйғарылады. Негізгі бөлім монолог түрінде болмағаны жөн.

Өзіндік ұстанымды дәлелдей отырып, зерттеушілердің әртүрлі ұстанымдарын сараптап, бағалап, біреуімен келісіп, біреуімен келіспей, ал біреуінің жалғандығын әшкерелеу қажет. Диалогты бекіту басқа біреудің құрастырған еңбегінің кірме материалына сыни тұрғыда қарамауға мүмкіндік береді. Негізгі бөлімнің материалын баяндау мәтінді тарауларға, параграфтарға, бөлімдерге бөлуде көрініс тапқан, өзіндік жоспарға бағынады. Негізгі бөлімнің жоспары материалдарды топтастырудың әртүрлі тәсілдерін қолдана отырып, құрастырылуы мүмкін: жіктеу (эмпирикалық зерттеу), типологиялық (теориялық зерттеу), кезеңдік (тарихи зерттеу).

Қорытынды.

Қорытынды — ғылыми мәтіннің соңғы бөлімі. Онда зерттеудің негізгі сұрағына жауап ұсынылатын, алынған нәтижелер қысқаша және ықшамдалған түрде баяндалады. Бұнда тақырыпты одан әрі келешекте дамыту белгіленеді. Көлемі жағынан кішігірім хабарламада екі-үш сөйлем, сөз орамы болсын, қорытынды бөлім болуы қажет. Яғни, атқарылған жұмыс туралы қорытынды шығарылады. Қолданылған әдебиеттер тізімі. Күрделілігі деңгейі бойынша кезкелген рефератта қолданылған әдебиеттер тізімі қоса беріледі. Тізімдегі кітап атаулары қолданылған кітаптардың шығыс мәліметтерін көрсете отырып, әліпби бойынша орналасады.

Рефератты рәсімдеуге қойылатын талаптар.

Реферат көлемі 10-18 беттен тұрады. Жұмыс стандартты форматта парақтың бір бетінде орындалады. Парақтың екі бетінде 35 мм. жол қалдырылады, сол және оң жағынан 15 мм., 12-14 шрифт, жоғарылығы-1,5 ұсынылады. Рефераттың барлық беттері нөмерленуі қажет. Мәтіндегі әрбір сұрақ, әрбір мәселе жоспар-мазмұнның тиісті атауымен тақырып атауы болғаны жөн. (Қосымша 2).

Рефератты рәсімдеу және жазу барысында қателіктер жіберуге жол бермеу қажет, мысалы:

Таңдап алынған тақырыптың негізгі теориялық мәселелерін үстіртін баяндау, автор мәтінде қандай мәселе негізгі, қандай мәселе екінші кезекте екендігін түсінбеушілік, тарауда қарастырылған мәселелер рефератқа таңдап алынған тақырыптың негізгі аспектілерін ашпайды, ғаламтордан алынған реферат үлгілері, кітаптан, мақалалардан сөзбе-сөз жазып, көшіру.

3.12. Өзіндік бақылауға арналған тест тапсырмалары

Жабық үлгідегі (түрдегі) 30 тест тапсырмалары

ВАРИАНТ-1

1. ТЖ пайда болу ортасына сәйкес келесілерге бөлінеді:

1. табиғи
2. техногендік
3. жанжалды
4. зауыттық
5. кең ауқымды

2. ТЖ таралу масштабына сәйкес келесілерге бөлінеді:

1. аудандық, қалалық, облыстық, республикалық
2. объекттік, жергілікті, кең ауқымды,
3. зауыттық, өндірістік
4. қалалық, облыстық
5. ауылдық, қалалық, республикалық

3. ТЖ келесі белгілер бойынша жіктеледі:

1. пайда болу ортасына сәйкес ведомстволық қатыстылығы бойынша
2. аймақтық таралуы бойынша
3. таралуына сәйкес
4. саласы бойынша.
5. таралу саласы

4. Сел дегеніміз:

1. тау өзендерінің арнасында аяқ астынан пайда болған балшық немесе балшық-тас ағындары
2. жауыннан пайда болған балшық ағындары
3. өзенде су деңгейі көтерілгеннің нәтижесінде жергілікті жерді су алуы
4. жер үстіндегі қарды желдетіп әкетуі

5. жату табандылығының бұзылуына байланысты, тау беткейінің үстінен қар қыруарының жылдам түсуі

5. Су тасқыны дегеніміз:

1. су арнасының тоғандарды бұзып адамдарға шығын келтіруі
2. тау өзендерінің арнасында аяқ астынан пайда болған балшық немесе балшық-тас ағындары
3. өзенде, көлде немесе теңізде су деңгейі көтерілгеннің нәтижесінде жергілікті жерді су алуы
4. жер үстіндегі қарды желдетіп әкетуі

5. жату табандылығының бұзылуына байланысты, тау беткейінің үстінен қар қыруарының жылдам түсуі

6. Жер сілкінісі қандай құбылыс:

1. Геологиялық құбылыс
2. Метеорологиялық
3. Тектоникалық және теллурлық
4. Топологиялық

7. Қар көшкіні дегеніміз:

1. жерасты түрткілері мен жерүсті шайқалыстары
2. тау өзендерінің арнасында аяқ астынан пайда болған балшық немесе балшық-тас ағындары
3. өзенде су деңгейі көтерілгеннің нәтижесінде жергілікті жерді су алуы
4. жер үстіндегі қарды желдетіп әкетуі
5. бұл қар салмағының тау беткейі бойынша төмен қарай жылдам түсуі.

8. Қар борандары дегеніміз:

1. жерасты түрткілері мен жерүсті шайқалыстары
2. тау өзендерінің арнасында аяқ астынан пайда болған балшық немесе балшық-тас ағындары
3. өзенде су деңгейі көтерілгеннің нәтижесінде жергілікті жерді су алуы
4. жер үстіндегі қарды желдетіп әкетуі
5. жату табандылығының бұзылуына байланысты, тау беткейінің үстінен қар қыруарының жылдам түсуі

9. Дауыл дегеніміз:

1. 30 м/с жылдамдықпен соғатын жел.
2. жойқын күші бар және едәуір созылатын дауыл.
3. тау өзендерінің арнасында аяқ астынан пайда болған балшық немесе балшық-тас ағындары
4. өзенде су деңгейі көтерілгеннің нәтижесінде жергілікті жерді су алуы
5. жер үстіндегі қарды желдетіп әкетуі

10. ТЖ аймағы:

2. ТЖ қалыптасқан аумақ
3. табиғи және техногенді жағдайдағы белгілі бір аумақ
4. апатты зілзалаға ұшыраған белгілі бір аумақ
5. техногендік апат болған белгілі бір аумақ
6. біраз қирауларға ұшыраған белгілі бір аумақ

11. Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары жүзеге асырады:

1. өрттердің алдын алуды және оларды сөндіруді,
2. авариялық-құтқару жұмыстарын
3. кезек күттірмейтін жұмыстарды жүргізуді,

4. өрт қауіпсіздігі саласындағы мемлекеттік бақылауды
5. өрттерге байланысты қылмыстар туралы істерді

12. Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары:

1. уәкілетті органнан
2. өрт қауіпсіздігі саласындағы оның ведомствосынан
3. аумақтық бөлімшелерінен
4. мемлекеттік мекемелерден
5. уәкілетті орган ведомствосының білім беру ұйымдары

13. Қазақстан Республикасында өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі – бұл:

1. өрт пен одан келтірілетін зиянды (нұқсанды) болғызбауға бағытталған, экономикалық,
2. әлеуметтік, ұйымдық, ғылыми-техникалық
3. құқықтық шаралардың жиынтығы,
4. өртке қарсы қызметтің күштері
5. техникалық құралдарының жиынтығы.

14. Мемлекеттік өртке қарсы қызмет:

1. өрттердің алдын алуды
2. өртті сөндіруді ұйымдастыруға,
3. авариялық-құтқару жұмыстарын, кезек күттірмейтін жұмыстарды жүргізуге,
4. өрт қауіпсіздігі саласында мемлекеттік бақылауды жүзеге асыруға
5. өрттерге байланысты қылмыстар туралы істер бойынша анықтау жүргізуге

15. Өрт дегеніміз:

1. адамдардың өмірі мен денсаулығына қатер төндіреді
2. зиян келтірет

3. жеке және заңды тұлғаларға қатер төндіреді

4. қоғам мен мемлекет мүдделеріне материалдық нұқсан келтіретін бақылаусыз жану;

5. бақылаудан тыс, апатты түрде дамиды жану үдерісі.

16. Интегралды көрсеткіш өмір тіршілік қауіпсіздігі бұл:

1. өмір ұзақтығы

2. экономикалық үдерісі

3. қауіпті және іші тар көріністер

4. Климаттық жағдай

5. Тамақтағы белоктытың төменгі көрсеткіші

17. Мемлекеттің негізгі қауіпсіздік объектілеріне жатады :

1. тұлға

2. қоғам

3. мемлекет

4. зауыт

5. өндірістік объектілері

18. Жер сілкінісі кезіндегі бөлме ішіндегі қауіпсіз орын:

1. балконда

2. терезе алдында

3. есік табалдырығында

4. кісі шомылатын астау

5. лифтіде

19. Бөгеннің бұзылуы ТЖ қай түріне жатады?

1. Техногендік сипаттағы ТЖ;

2. Гидротехникалық ТЖ;

3. Су шаруашылығындағы апат.

4. Табиғи сипаттағы ТЖ;

5. Жоғарыдағы көрсетілгендердің барлығы

20. Үйлер мен ғимараттардың кенеттен қирауы ТЖ қай түріне жатады?

1. Техногендік сипаттағы ТЖ;

2. Табиғи сипаттағы ТЖ;

3. Өндірістік ТЖ

4. Жанжалды сипаттағы ТЖ

5. Жоғарыдағы көрсетілгендердің барлығы

21. Боран мен дауыл қандай жылдамдықта зілзала ретінде саналады?

1. 25 м/сек асқан кезде

2. 20 м/сек асқан кезде

3. 30 м/сек асқан кезде

4. 15 м/сек асқан кезде

5. Дұрыс жауабы жоқ

22. Апаттар көлемі бойынша:

1 экономикалық геофизикалық

2. объектілік, аймақтық

3. орташа аумақтық

4. зауыттық өндірістік

5. кіші, орташа, үлкен болады.

23. Апаттар түрі бойынша нешеге бөлінеді:

1. екіге

2. үшке

3. төртке

4. беске

5. жоғарыда көрсетілгендердің барлығы

24. Ведомстволы қатыстығы бойынша төтенше жағдайлар мыналарға бөлінеді:

1. коммуналды-тұрмыстық қызмет көрсету саласында;

2. орман шаруашылығында;

3. көліктік байланыста

(газөткізгіштер, мұнайөткізгіштер).

4. құрылыста; өндірісте;

25. Жер сілкінісі Қазақстанның қай аймақтарында едәуір қауіп тудырады.

1. Қазақстанның оңтүстік және оңтүстік-шығыс аймақтары

2. Қазақстанның оңтүстік аймақтары

3. Қазақстанның солтүстік және солтүстік -шығыс аймақтары

4. Қазақстанның орталық аймақтары

5. Қазақстанның орталық және батыс аймақтары.

26. Жер бетінің шайқалуы ол:

1. энергияның бір бөлігі сыртқа шығады
2. Жердің үстіңгі қабатындағы толқындар
3. сейсмикалық толқындардың нәтижесінде болады.
4. толқынның басталуы болған ошақтың негізгі нүктесі.
5. жоғарыда көрсетілгендердің барлығы

27. Жер сілкінісінің ошағы деп:

1. Сейсмикалық энергияны бөліп шығаратын жер аймағы
2. гипоцентрдің тікелей үстіндегі жер қабатының негізгі нүктесі.
3. жердің жоғарғы қабатындағы жарық- жарылыстармен қоса қабат
4. Сейсмикалық толқынның жалпы қуатының жер сілкінісінің магнитудасы
5. жоғарыда көрсетілгендердің барлығы

28. Қазақстан Республикасында табиғи өрттердің негізгі түрлерін ата:

1. Орманды дала егіс өрттері

2. Орманның жоғарғы жағындағы өрттер

3. Далалық өрттер ормандағы өрттер

4. ландшафты өрттер орманды дала және дала егісті

5. жоғарыда көрсетілгендердің барлығы

29. Жану қарқындылығы бойынша ормандағы өрттер қалай бөлінеді?

1. әлсіз, орташа және күшті
2. үлкен аумақты қамтитын кездейсоқ апатты жану сипаты бойынша
3. қалыпты жану
4. өрттің жану қарқыны
5. жоғарыда көрсетілгендердің барлығы

30. Медведев С.В., Шпонхойер және Крик В. бірігіп 12 балдық халықаралық өлшемді қай жылы жасап ұсынды?

1. 1965 жылы
2. 1964 жылы
3. 1966 жылы
4. 1968 жылы
5. 1967 жылы

Білім алушылардың білімдерін бағалау өлшемдері

Пәнді оқыту өтілген барлық материалды қамтып, тест түріндегі емтиханмен аяқталады. Емтиханға рұқсатнама алу үшін міндетті талап бағдарламада қарастырылған барлық тапсырмалардың орындалуы болып табылады. Дәріс курсының тақырыптары бойынша жоспарланған: жазба жұмыстары, КОӨЖ және КӨЖ аясында құқық қорғау органының ең өзекті мәселелері бойынша пікірталас.

Пән бойынша емтихан бағасы ағымдағы үлгірімінің орташа балының 60-пайызымен және аралық аттестацияның (емтиханның) 40%-пайызымен және 100 % пайыздық қорытынды баға формуласымен анықталады.

$$Қ\% = P_1 + P_2/2 \times 0,6 + E \times 0,4$$

Мұнда:

P_1 -бірінші рейтинг бағаның пайыздық мазмұны;

P_2 -екінші рейтинг бағаның пайыздық мазмұны

Е - Емтихандық бағаның пайыздық мазмұны

Сондықтан қорытынды бағаны түзетіп есептеп шығару үшін міндетті түрде курсанттардың ағымдағы (рейтинг) және қорытынды емтихандағы білімін 0 бастап 100% дейін пайызбен бағалау қажет.

Курсанттардың білімдерін, дағдыларын бағалау келесі жүйеде бағаланады:

Әріптік жүйе бойынша бағалау	Балдар	% пайыздық мазмұны	Дәстүрлі жүйе бойынша баға
А сандық эквивалент	4,0	95-100	Өте жақсы
А-	3,67	90-94	
В+	3,33	85-89	Жақсы
В	3,0	80-84	
В-	2,67	75-89	
С+	2,33	70-74	Қанағаттанарлық
С	2,0	65-69	
С-	1,67	60-64	
Д+	1,33	55-59	
Д	1,0	50-54	
Е	0	0-49	Қанағаттанарлықсыз

3.13. Пән бойынша емтихан сұрақтары

1. Антропогенездің бастапқы кезеңдерінде (алғашқы қауымдық құрылыс адамы үшін) неше жасты құрады?
2. Адамға негізінен табиғи сипаттағы қауіптерді ата:
3. Қазіргі кезде дамыған елдердегі адамдардың орташа өмір сүру ұзақтығы шамамен:
4. Қазақстанда адамдардың өмір сүру ұзақтығы шамамен:
5. Қазіргі кезде адамдардың қайғылы жағдайлардан қаза болуы:
6. Қайғылы жағдайлардан еңбекке қабілетті, жас адамдар қаза болуда:
7. Қазақстан Республикасының «Азаматтық қорғау туралы» заңы қашан бекітілді.
8. Мемлекет қауіпсіздік саласындағы өз функцияларын қандай органдар арқылы жүзеге асырады?
9. Мемлекеттік негізгі қауіпсіздік объектілері :
10. Қазақстан Республикасы конституциясы қашан қабылданды?
11. «Төтенше жағдай туралы» Қазақстан Республикасының заңы қашан қабылданған?
12. Тіршілік әрекеті қауіпсіздігінің жиынтық көрсеткіші:
13. Мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеп, оны кімге бекітуіне ұсынады;
14. Төтенше жағдайларды жою үшін қандай органдардан резервтік қорынан қаржы бөледі?
15. Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрамы:

16. Тіршілік әрекеті ол:
17. ҚР АҚ жалпы басқаруын іске асыратын келесі:
18. ҚР Премьер – Министрі келесіні іске асырады:
19. ҚР ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды Академиясында азаматтық қорғаныстың бастығы келесі:
20. ҚР азаматтық қорғаныс жөніндегі заңнамалығы келесіге негізделеді:
21. ҚР АҚ тікелей басқаруы келесіге артылған:
22. Азаматтық қорғаудың мемлекеттік жүйесінің деңгейін ата:
23. Азаматтық қорғаудың республикалық деңгейде басшылықты:
24. Азаматтық қорғаудың аумақтық деңгейде басшылықты:
25. Азаматтық қорғаудың объектілік деңгейде басшылықты:
26. Азаматтық қорғаудың салалық кіші жүйелер деңгейде басшылықты:
27. АҚ қалыптастырудың негізгі түрлері
28. ҚР азамат қорғаныс күштері бөлінеді
29. ҚР АҚ қоғамдық тәртіпті қорғау қызметінің басқарушысы келесі:
30. ҚР жер сілкінісіне ұшырауға мүмкіндігі бар аймақтарында АҚ қалыптасулары келесі есеппен дайындалады:
31. ҚР су тасқындарына, өртке және басқа белгілі қауіптарға ұшырауға мүмкіндігі бар өндіріс облыстары мен аумақтары үшін АҚ қалыптасулары келесі есеппен дайындалады:
32. АҚ-ты даярлау және жүргізу шараларының ретін, көлемі мен мерзімін қандай орган анықтайды?
33. АҚ шараларын жүзеге асыру жауапкершілігі кімдерге жүктеледі?
34. Орталық және жергілікті атқарушы органдар, ұйымдар АҚ шараларының атқарылғандығы жөнінде жылына неше рет есеп береді?.
35. АҚ құрылымдарының негізгі түрлері:
36. Азаматтық қорғау күштері :
37. Қазақстан Республикасының АҚ мен ІІМ-не негізгі міндеттерден өзге қандай ерекше міндеттерді де атқару жүктеледі?
38. Қазақстан Республикасы ІІМ объектілерін азаматтық қорғаныс бойынша категориялау кімнің келісімімен жүргізіледі?
39. ІІБ қоғамдық тәртіпті сақтау басқармасының (бөлімінің) жұмысын кім қадағалайды;
40. Азаматтық қорғаныс іс-шараларын жүргізу мен ұйымдастырудағы жауапкершілік жүктеледі:
41. ҚР аумағында ТЖ енгізіледі:
42. ҚР-ның барлық аумағында ТЖ қанша уақытқа енгізіледі:
43. ҚР-ң белгілі аумағына ТЖ қанша уақытқа енгізіледі:
44. Жергілікті жердің комендатын кім тағайындайды:
45. Комендант сағаты бұл:
46. Төтенше бюджеттің қабылдануы қандай орындарға хабарланады:
47. ТЖ режимін қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік комиссия мен жергілікті жердің комендатурасы туралы ережелерді кім бекітеді:
48. Азаматтық қорғау қызметі:
49. Азаматтық қорғау органдары:

- 50.ТЖ пайда болу ортасына сәйкес келесілерге бөлінеді:
- 51.ТЖ таралу масштабына сәйкес келесілерге бөлінеді:
- 52.ТЖ келесі белгілер бойынша жіктеледі:
- 53.Сел дегеніміз:
- 54.Су тасқыны дегеніміз:
- 55.Жер сілкінісі қандай құбылыс:
- 56.Қар көшкіні дегеніміз:
- 57.Қар борандары дегеніміз:
- 58.Дауыл дегеніміз:
- 59.ТЖ аймағы:
- 60.Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары жүзеге асырады:
- 61.Мемлекеттік өртке қарсы қызмет органдары:
- 62.Қазақстан Республикасында өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі – бұл:
- 63.Мемлекеттік өртке қарсы қызмет:
- 64.Өрт дегеніміз:
- 65.Интегралды көрсеткіш өмір тіршілік қауіпсіздігі бұл:
- 66.Мемлекеттің негізгі қауіпсіздік объектілеріне жатады :
- 67.Жер сілкінісі кезіндегі бөлме ішіндегі қауіпсіз орын:
- 68.Бөгеннің бұзылуы ТЖ қай түріне жатады?
- 69.Үйлер мен ғимараттардың кенеттен қирауы ТЖ қай түріне жатады?
- 70.Боран мен дауыл қандай жылдамдықта зілзала ретінде саналады?
- 71.Апаттар көлемі бойынша:
- 72.Апаттар түрі бойынша нешеге бөлінеді:
- 73.Ведомстволы қатыстығы бойынша төтенше жағдайлар мыналарға бөлінеді:
- 74.Жер сілкінісі Қазақстанның қай аймақтарында едәуір қауіп тудырады.
- 75.Жер бетінің шайқалуы ол:
- 76.Жер сілкінісінің ошағы деп:
77. Қазақстан Республикасында табиғи өрттердің негізгі түрлерін ата:
- 78.Жану қарқындылығы бойынша ормандағы өрттер қалай бөлінеді?
- 79.Медведев С.В.,Шпонхойер және Крик В. бірігіп 12 балдық халықаралық өлшемді қай жылы жасап ұсынды?
- 80.Жану сипаты бойынша қандай өрттерге бөлінеді?
- 81.Ядролық қару, бұл:
- 82.Жарық жағы жер үстіне тимейтін ядролық жарылыс дегеніміз:
- 83.Жарық жағы жер үстіне тиетін ядролық жарылыс дегеніміз:
- 84.30 км биіктігінде іске асырылған ядролық жарылыс дегеніміз:
- 85.Жарық жағы су үстіне тиетін ядролық жарылыс дегеніміз:
- 86.Қылқындыру әсері ететін заттарға жатады (химиялық қару).
- 87.Ұрыс толқыны адамға әсер етуінің салдарынан келесі дәрежелі зақымдар пайда болады:
- 88.Радиоактивті заттармен уланған аймақ, шартты түрде келесі зонаға бөлінеді:
- 89.Ядролық қаруға келесілер жатады:
- 90.Екінші дәрежелі сәулелену ауруынан оңалу келесі мерзімде болады:
- 91.Жарық импульсының көлеміне сәйкес күйіктер келесілерге бөлінеді:
- 92.Жаппай қырып-жою қаруларына жатады

93. Химиялық талқандалу ошағы дегеніміз:
94. Биологиялық қаруға келесілер жатады:
95. Химиялық қаруға келесілер жатады:
96. Ядролық талқандалудың ошағы деп:
97. Биологиялық талқандалудың ошағы деп:
98. Ядролық қарудың талқандататын себепкер шарттары келесі:
99. Қуаттылығы бойынша ядролық қару-жарақтар шартты түрде бөлінеді:
100. Ғимараттар мен жабдықтарға жарық сәулесінің әсерінен жаппай өрт пайда болуы мүмкін. Жаппай өрт дегеніміз не?
101. Үшінші дәрежелі сәулелену ауруынан оңалу келесі мерзімде болады:
102. Химиялық қару бұл:
103. Жарықты сәулелену – бұл:
104. Өткір радиация- бұл:
105. Радиоктивті заттар, адамға неше жолмен әсер етеді:
106. Өткір радиация – ядролық жарылыс кезінде неше секундқа созылады?
107. Күйю сатысының неше дәрежесі болады.
108. Сәуле дозасы деп;
109. Электрлік импульс- бұл жарылыс кезіндегі электрлік және магниттік өрістер қанша уақыт ішінде болады ?
110. Дезинфекция дегеніміз не?
111. Дератизация дегеніміз не?
112. Ауыл шаруашылық малдарының жұқпалы аурулармен ауруы қалай аталады?
113. Индеттер мен малдың жұқпалы аурулары ТЖ қай түріне жатады?
114. Теріні іріңдететін уландратын заттарға келесілер жатады:
115. Индет ауруларын таралуын алдын-алу мақсаты бар, арнайы ұйымдастырылатын дәрігерлік бақылау мен шектеу шаралардың жүйесі дегеніміз:
116. Зақымдау сипатына қарай улы заттар келесі топтарға бөленеді:
117. Қасиетіне сәйкес, химиялық қару келесілерге бөлінеді:
118. Химиялық оқ-дәрімектердің жарылу барысында, келесі бұлттар пайда болады:
119. Қатты әсер ететін улы заттардан дем алу органдарының қорғауын келесілер қамтамасыз етеді:
120. Табиғатта кездесетін қауіпті және зиянды факторларды ата:
121. Адамға әсер етудің дәрежесіне сәйкес, жалпылық әсерлілерге, келесі ҚӘЕУЗ жатады:
122. Адамға әсер етудің дәрежесіне сәйкес, тұншықтыру мен нейротроптық әсері барларға, келесі ҚӘЕУЗ жатады:
123. Адамға әсер етудің дәрежесіне сәйкес, жүйке импульсының генерациясына, өткізу мен алып беру әсері барларға, келесі ҚӘЕУЗ жатады:
124. Жүйке-сал ауруын қоздырғыш әсерлі улы заттарға келесілер жатады:
125. Жалпы улылық әсерлі улы заттарға келесілер жатады:
126. Тұншықтыру әсерлі улы заттарға келесілер жатады:

127. Зарин, зоман, V типті заттар токсикалық әсерінің сипаттамасына сәйкес, қандай келесі топқа жатады:
128. Синильдік қышқыл, хлорциан әсерінің сипаттамасына сәйкес қандай келесі топқа жатады:
129. Фосген, токсикалық әсерінің сипаттамасына сәйкес қандай келесі топқа жатады:
130. ҚӘЕУЗ қандай түрде болады?
131. Өткір радиациядан уланудағы синдромына, адамға әсер ету дәрежесі неше топқа бөлінеді?
132. Хлорлы су деп;
133. Хлордың адам өмірі үшін неше мг/куб м және минут қауіпті;
134. Сынаптан уланудың клиникалық көрінісі неше сағаттан кейін білінеді?
135. Фосген ауадан неше есе ауыр?
136. Фосген жер бетінде қаншалықты уақыт сақталады?
137. Фосген сұйық кезінде судан неше есе ауыр?
138. Аммиакты су ертіндісі деп:
139. Аммиак ауа қысымында неше градуста қатады?
140. Аммиак қанша градуста сұйылады?
141. Хлор қанша атмосфералық қысым кезінде сұйыққа айналады?
142. Хлор ауадан шамамен неше есе аур?
143. Адамға фосген буларымен зақымданғандағы айқын көрінісі;
144. Күкіртті ангидрит бір су көлемінде қанша көлемді күкіртті ангидритті құрайды;
145. Күкіртті ангидрит қандай затпен әрекеттескенде күкіртті қышқыл түзіледі;
146. Күкіртті ангидриті неше ___мг/куб м –ден артық шоғырланғанда өсімдіктерге зиянды әсер етеді;
147. ҚӘЕУЗ – тан уланған жағдайда жасанды тыныс алдыруға болмайды;
148. Сәулелінің мөлшері немен анықталады?
149. Радиоактивті сәулеленулерді анықтау мен өлшеу үшін келесі әдістер пайдалынады:
150. Дозиметриялық аспап арнауына сәйкес келесі негізгі екі топқа бөлінеді:
151. Химиялық барлау аспаптарына келесілерді жатқызамыз:
152. Радиоактивті сәулелер деп:
153. Адамдардың және жануарлардың радиоактивті сәулеленуден қандай жолмен зақымданады?
154. Радиоактивті сәулелену типіне негізгі неше түрі болады?
155. Альфа бөлшектері дегеніміз бұл:
156. Альфа ионының үлесі – ауадағы қаншаға жуық жұп ионын құрайды?
157. Альфа жолының ұзындығы ауада, сұйық және қатты аумақта неше см-ге сақталады?
158. Бета бөлшектер – бұл:
159. Бета ионизация үлесі орта есеппен алғанда қанша жұп ионды құрайды?
160. Ауадағы жоғарғы энергияның бета қозғалысы неше метрге жетеді?
161. Нейтрондық сәулелену олардың таралу жылдамдығы неше км/сағ?

162. Радиация деңгейін өлшеу неше метр биіктікте жүргізіледі?
163. ДП —5В ұзақ жұмыс кезінде әрбір неше минуттан кейін прибор жұмысының режимін тексеру қажет.
164. Зақымданған объектіде бета-сәулеленуін анықтау үшін зонд экранын қандай жағдайына қою қажет?
165. Радиациялық ахуал деп:
166. Адамдар сыйымдылығы санына сәйкес баспаналар келесі түрлерге бөлінеді:
167. Халықты қорғау құралдарының жай түрлеріне келесілерді жатқызамыз:
168. Әрекеттік қағидасына сәйкес тұмылдырықтар келесілерге бөлінеді:
169. Жағдайға байланысты, тұмылдырықты келесі жаймен тасылады:
170. Дем алу органдарын қорғау құралдарының жай түрлеріне келесілер жатады:
171. Теріні қорғайтын оқшаулау құралдарына келесілерді жатқызамыз:
172. Теріні қорғайтын химиялық қорғаныс құралдарына келесілерді жатқызамыз:
173. Қорғау қолғабы екі түрлі болады, олар келесілер:
174. Арнайы қорғау киіміне келесілер жатады:
175. “Әуе дабылы” белгілі бойынша қандай күйде;
176. “Радиация қаупі”, “Химиялық дабыл”, “Газ!” бұйрығымен қандай күйде;
177. Шлем-маска (маска) жарамсыз, болымсыз жыртылған болса:
178. АКУЗ мол шоғырлануында, сондай-ақ оттегі жеткіліксіз болған жағдайда қандай газтұмылдырықтарды пайдалануға болады.
179. ИП-46 және ИП-5 газтұмылдырықтарының көмегімен су астында неше метр тереңдікте жұмыс істеуге мүмкіндік береді
180. Регенеративті патрондағы оттегі қоры оқшаулаушы газтұмылдырықта ауыр дене жүктемелерінде қанша уақыт жұмыс жасауға мүмкіндік береді:
181. Регенеративті патрондағы оттегі қоры оқшаулаушы газтұмылдырықта орташада жүктемелерінде қанша уақыт жұмыс жасауға мүмкіндік береді:
182. Регенеративті патрондағы оттегі қоры оқшаулаушы газтұмылдырықта жеңіл немесе тыныштық күйінде қанша уақыт жұмыс жасауға мүмкіндік береді:
183. Қорғаныш комбинезон (костюм) маскасы басқа заттарымен қоса алғанда неше килограмды құрайды:
184. Жеңіл қорғаныш костюм массасы шамамен қанша:
185. Р-2 респираторында неше дем алу және дем шығару клапандары бар:
186. Жалпы әскери қорғау жинағына келесі жатады:
187. Жеңіл қорғау киімі келесіге жатады:
188. Сүзгіш тұмылдырығы келесіге жатады:
189. Сүйек туралы ілім қалай аталады?
190. Буындардың құрылысын зерттейтін ілім қалай аталады ?
191. Сүйек майы нешеге бөлінеді және түсі қандай?
192. Денедегі сүйектердің жалпы саны қанша?
193. Қаңқаның адам денесі үшін қандай қызмет атқарады?
194. Адам қаңқасы негізгі неше бөліктен тұрады?

195. Қолдың қаңқасы неше бөліктен тұрады.
196. Денедегі қажетті заттардың қан арқылы тасымалдануы қалай аталады.
197. Балаларда ең көп кездесетін зақымдануды ата:
198. Жарақаттану деп:
199. Жара инфекциясы деп:
200. Асептика деген ол: —
201. Ауа жоқ кезде дамитын микробтардың жарада көбеюі қалай аталады:
202. Иықтағы күре тамырлардың қанын тоқтату үшін
203. Аяқтағы жараның аққан қанын тоқтату үшін
204. Аяқ қолдан сорғалап аққан қанды тоқтатудың тәсілі
205. Химиялық антисептика:
206. Механикалық антисептика:
207. Әрекеттік антисептика: (Физическая антисептика)
208. Биологиялық антисептика:
209. Қозғалтпаудың (иммобилизацияның) негізгі тәртібі:
210. Сынулардың түрлері:
211. Терінің шоғырланған сілтімен (концентрированная щелочь) күйю барысында талқандалуы келесімен өңделеді:
212. Қабырғалар мен бұғана сынуда зақымданғандарды тасымалдау әдісі келесідей:
213. Химиялық құралдарды пайдалана отырып жарақаттың ішіндегі микробтарды жою:
214. Ашық жараларды (антисептика түрлері) заласыздандыратын заттар:
215. Зақымдардың алғашқы және кейінгі хирургиялық өңдеуі бұл:
216. Биологиялық құралдарды пайдалана отырып зақымдағы микробтарды жою, бұл:
217. Пайда болу амалына сәйкес зақымдар келесі түрлі болады:
218. Шеттері түзу, терең емес, қатты немесе бір қалыпты қан ағыспен сипатталатын зақымдар:
219. Шеттері түзу, терең, қатты немесе бір қалыпты қан ағыспен сипатталатын зақымдар:
220. Шеттері тар, терең, қатты немесе бір қалыпты қан ағыспен сипатталатын зақымдар:
221. Шеттері түзу емес, қан аз ағумен сипатталатын зақымдар:
222. Шеттері түзу емес, қан аз ағумен және аурумен сипатталатын зақымдар:
223. Жарақаттар келесі түрлі болады:
224. Зақымдар келесі түрлі болады:
225. Доғал немесе өткір заттан және инструменттен болған жарақаттар келесідей аталады:
226. Суық пен жылулық әрекеттерінен пайда болған жарақаттар келесідей аталады:
227. Сілтілер мен қышқылдардың әсерінен пайда болған жарақаттар келесідей аталады:
228. Бактериялар және олардың улы шығындарынан пайда болған жарақаттар келесідей аталады:

229. Буынның шығу белгілеріне:
230. Терінің қызаруы, ісуі, ауруы, қабынулық құбылыстары сияқты сипаттамалар қандай зақымға сәйкес:
231. Терінің қарқынды түрде қызаруы, ішінде мөлдір немесе бұлдыр сұйығы бар (қан плазмасы) ісуі қандай зақымға сәйкес:
232. Терінің барлық қабаттарын ала отырып терең кездемелердің өлуі, астында зақымданған немесе өлген кездемелер орналасқан тығыз жара (плотный струп) сияқты сипаттамалар қандай зақымға сәйкес:
233. Терінің, бұлшық еттердің, сүйектердің талқандалуы (обугливание) сияқты сипаттамалар қандай зақымға сәйкес:
234. Алкогольды уланулар келесімен сипатталады:
235. Қоршаған ахуалды есеп ету қабылетін сақтау, беттің қызаруы, тамырдың соғуының (пульстың) жиіленуі, жорығының орнықсыздығы сияқты сипаттамалар, мас болудың келесі дәрежесіне сәйкес:
236. Қозғалыс үйлесімдігінің бұзылуы, күлкілі сауықтан езулік халға дейін көңілдің анық тербелісі сияқты сипаттамалар мас болудың келесі дәрежесіне сәйкес:
237. Қалыпты қозғалу қабылетінің жоғалуы, жиіленген құсу, ауыр наркозды ұйқы, байқаусыздан зәрмен қийдың шығып кетуі сияқты сипаттамалар мас болудың келесі дәрежесіне сәйкес:
238. Жүйке жүйесі мен психикалық әс-әрекеттің, тиянақты қорқу сезімі мен қауіп-қатердің себебінен болған қозуы келесідей аталады:
239. Үсудің келесі ауырлық дәрежелері бар:
240. Күйіктердің келесі ауырлық дәрежелерін анықтайды:
241. Күйіктің 3-4 дәрежелі зақымғандарға:
242. 1 дәрежелі күйіктің белгілер келесі:
243. 2 дәрежелі күйіктің белгілері келесі:
244. 3 дәрежелі күйіктің белгілері келесі:
245. 4 дәрежелі күйіктің белгілері келесі:
246. Сілтінің әсерінен тері үстінде келесілер пайда болады:
247. Қышқылдардың әсерінен тері үстінде келесілер пайда болады:
248. Терінің қышқылмен талқандалуы барысында, күйікті келесімен өңдеу қажет:
249. Арнайы ұйымдастырылған медициналық қадағалау және шектеу шаралар жүйесінің негізгі мақсаты эпидемиялық аурулардың таралмауын ескертуі қалай аталады?
250. Ағзадағы қанның көлемі:
251. Лейкоциттер:
252. Қысқы уақытта артериялық тамырдан қан кетуді тоқтату үшін жгутті байлайды:
253. Жазғы уақытта артериялық тамырдан қан кетуді тоқтату үшін жгутті байлайды:
254. Өкпеге жасанды желдету кезінде неше рет ауа үрлеу қажет:
255. Жасанды тыныс алдыру және жүрекке массаж:
256. Жүрек-өкпелік жансақтаудың сәтті өту белгілері:

257. Грек сөзінен аударған, «эстезия сөзі» қандай мағананы түсіндіреді:
258. Денеден қанша литрдей қан кетсе өмірге қауіп төнеді:
259. Күре тамыр деп (қызметі) :
260. Паренхимотоздық қан ағысы ол:
261. Терминалды ахуалда неше кезең анықталады?
262. Аурудың санасы бар, бірақ шатысып қалған. Артериялық қысымы нөлге дейін түсіп, тамыр соққысы (пульс) жиіленіп көрінбейтін халға дейін жетеді, дем алу дәрежесі шала-шарпы, қиындалған, тері үсті бозғылт. Осы белгілер келесі халға тән:
263. Артериялық қысымы мен тамыр соққысы (пульс) анықталмайды, көз рефлекстері өшеді, дем алу үрдісі ауаны жұтуға айналады. Бұл белгілер келесі халға тән:
264. Дем алу мен жүрек әс-әрекеті жоқ, көз қарашығы үлкейген, тері үсті салқын, рефлекстер жоқ. Осы белгілер келесі халға тән:
265. Зақымданған адам сыртқы қоздырғыштардың әсерін сезбеу, келесідей аталады:
266. Қан ағудың басталған уақытының айырмашылығы:
267. Зақымданған адам сыртқы қоздырғыштардың әсерін сезе отырып, сөздерді нақты білдіре отырып, сұрақтарға дұрыс жауап беру, бұл келесідей аталады:
268. Есінен танған адамның міндетті түрде келесіні анықтау керек:
269. Дем алу қызметін анықтау үшін келесіні пайдалану қажет:
270. Жылдамдылығына сәйкес реанимациялық шаралар келесі топқа бөлінеді:
271. Батқан адамды судан алып шыққаннан кейін келесі іс-әрекет:
272. Есеңгіреудің (шоктың) клиникалық ауырлығына сәйкес келесі дәрежелер анықталады:
273. Есеңгіреуді емдеудегі бастапқы міндет:
274. Күн ұрысындағы алғашқы көмек:
275. Жүректің тура мес уқалауы бітеді, егер де:
276. Қан ағу келесілерге бөлінеді:
277. Артериалық қан ағуы – зақымданған артериадан қан ағу, келесімен сипатталады:
278. Қызылтамырлық(венозное) қан ағу сипатталады:
279. Қылтамырлық (капиллярное) қан ағу- зақымданған қылтамырдың қан ағуы сипаттамасы:
280. Артериалық қан ағуының тоқтатылуы:
281. Зардап шеккеннің мұрны жарақаттанған болса қандай әдіс қолданылады
282. Жағымсыз ауырды жою үшін неше тәсіл қолданылады:
283. Буынның шығуы неше түрі болып бөлінеді:
284. Сау адамдардың жүрегі соғады(пульс жиелігі):
285. Кіші баспана сыйымдылығының көлемі қанша адамға арналған?
286. Орта баспана сыйымдылығының көлемі қанша адамға арналған?
287. Үлкен баспана сыйымдылығының көлемі қанша адамға арналған?
288. Адам организмі қанша пайыз сұйықтан тұрады?

289. Адам организмде қанша пайыз суды жоғалту өлімге әкеледі?
290. Күн сайын адам организмі қанша литр су жоғалтады?
291. Туберкулездің қоздырғышы қай жылы ашылған?
292. Белсенді туберкулезбен ауыратын 1 ауру 1 жыл ішінде шамамен неше адамға жұқтырады?
293. Қазіргі таңдағы туберкулезді анықтаудың тиімді әдістері:
294. Бруцеллезге диагностикалық тексеруді жылына неше рет жүргізу керек?
295. Грипп қандай типтерге бөлінеді ?
296. Егер адам тамақтан уланған болса, оған сүт беруге болама?
297. Шаянның шағуынан кейін улану неше тәулікке созылады?
298. Қарақұрттың шағуы неше тәулікке созылады?
299. 2008-2016 жылдарға арналған «Салауатты өмір салты» бағдарламасы қашан бекітілді?
300. Қазақстан Республикасының Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы Заңы қашан бекітілді?

4.14. Құрастырған: Әскери және арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы полиция подполковнигі Н.Ж. Қожамжаров